An ‘Elseworld’: A Russian Ukrainian Witcher

I planned to publish this article near to the release day of the “Cyberpunk 2077”. The article is inspired by numerous pictures with cyberwitcher Geralt, which were drawn by fans of the “CD Projekt RED” during anticipation of the game. It’s unlikely that any of these artists, who drew Geralt armed with a shotgun, guessed that such a character has been already existing for a long time, and especially that this cyberwitcher is a Ukrainian. I’m talking about the “Witcher of Grand Kiev” (or “… from Big Kiev”), written by Vladimir Vasilyev. This winter, I finally read a few stories from this series.

Back in 1999, Vasilyev settled Geralt in the world which he had previously invented for the “Technician of Grand Kiev” (1997, also known as the “Wild Truck Hunting”). However, the monster-machine hunter got his big name not immediately: the opening story of the future series was published at first in the magazine “Yesli” (“If”) under the title “Graham of Grand Kiev”. But soon the writer got permission for using the name from Sapkowski himself. The story got the name the “Witcher of Grand Kiev” in other publication in the same year. Subsequently, stories about the Geralt of Grand Kiev were gathered in two collections: the “Witcher of Grand Kiev” and the “Witcher’s Word”.

I must honestly confess that I started reading the first collection with the intention to ruthlessly criticize the “Godfather of Russian cyberpunk”.

But reading the second story I felt how the quality of the texts is definitely and almost steadily

growing. Separately, I would like to note the third, named "Duty, Honor and Taimas". This is the pinnacle of artistic and narrative skill among the five presented works, which one I even would recommend to read, because it has nothing to criticize. But the rest of the stories have some flaws.

First, although Vasilyev in his article "Cyberpunk for Russians and Non-Russians" attributed his Kievan cycle as cyberpunk, the "Grand Kiev" does not belong to this genre at all. It doesn't exploit attributes such as virtual reality, cyberprosthetics, automation, etc. I haven't seen any trace of key genre themes: neither crisis of self-identification, nor crisis of consumer society, nor absorption of state by private capital. The atmosphere of the world of stories is closer to post-apocalyptic in its Soviet manifestation, imbued with the Stalker romance. If megapolis of classic cyberpunk is alive and bustling, then Vasilyev's Grand Kiev, what stretches across Ukraine, is a solid dead concrete ruin, what narratively is not much different from an usual landscape with ravines, mountains and forests. It sometimes allows the author to demonstrate clumsy urban ingenuity (for example, when Geralt makes an improvised spit from a scrap). Moreover, the post-apocalypse in the universe of Geralt the Kievan is unfinished, as it was not accomplished during the collapse of the Soviet state: the cities of the reality stand, where they are, but only surrounded by slums and renamed to districts.

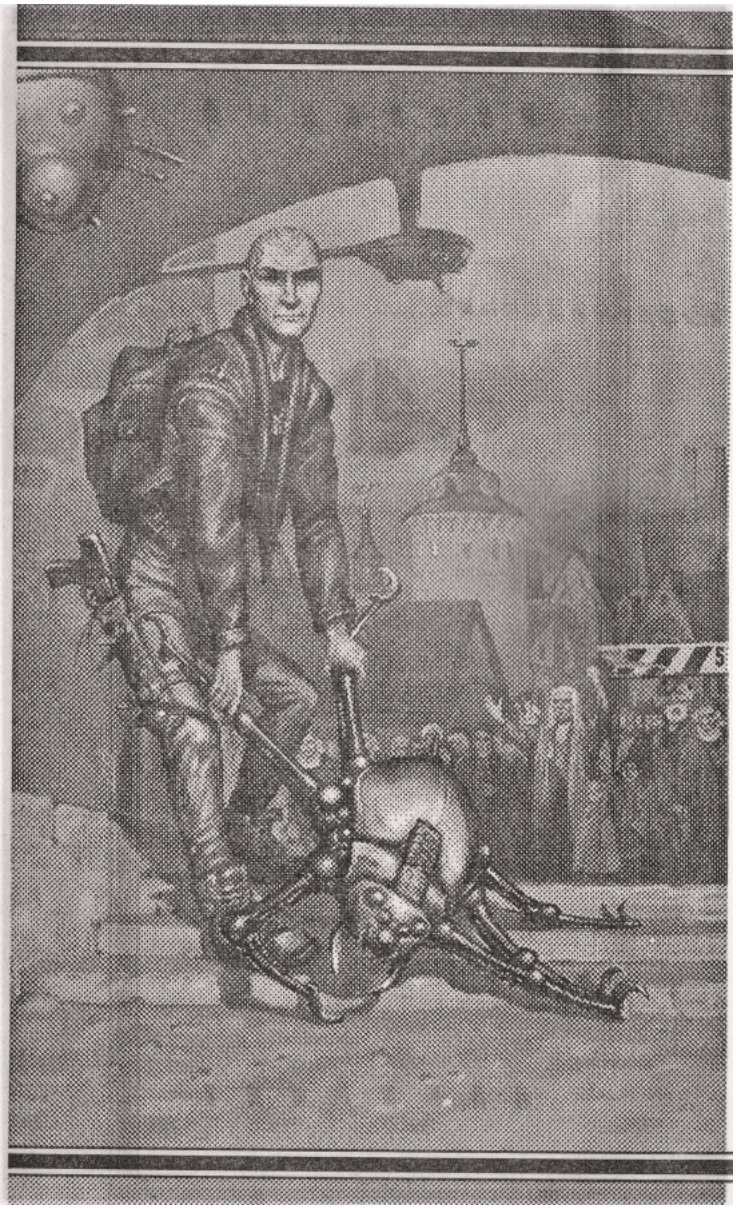
Instead of advanced technologies, which you can expect from cyberpunk, I have seen in the texts a kind of cargo cult, something like a techno-priesthood from the "Warhammer 40k" universe. In theory, an interesting and promising concept, but, unfortunately, the "Technicians" are depicted quite schematically. Only their hierarchical position in society is more or less clearly marked. Perhaps the novel "Technician of the Grand Kiev" can tell us more about life of this layer, but I can judge only by the next short stories. And in these stories the far-fetchedness of incomprehensibility of technologies is emphasized by careless handling of terminology: you can see on one page the "source of technology" for a power supply source and a banal "nuclear power plant". The nature of living machines is also overlooked. Is it artificial intelligence or magic? Is the psionic "machine spirit" from the WH40k? Of course, this phenomenon is easy to accept as a particular natural law of a universe. But it is undermined by ignoring the need for an ecosystem for own-will machines. The author had said that wild cars travel on highways, and factories by themselves product new iron beasts, but he does not demonstrate the life of machinery and doesn't explain what keeps off the "living ones" and mechanical beings from the "final solution" for each other. What factors, other than a handful of witchers, does keep the balance of power and numbers? What do machines do when they are not harming humanity? In stories, living machines play one role — they are the target, the problem. Besides it, they do not exist. For most of the text, the author simply forgets that he endowed them with will. There are exceptions. For example, the Kharkov orc Semyon's car shows affection for Geralt. However, a small number of counterexamples emphasizes the trend.

Yes, the world of Grand Kiev is inhabited in particular by orcs, who are the most often aborigines, and elves, who are in my opinion the second largest group of characters. Paradoxically, human Kievans are rare. There are halfling and even kobolds, but only the elven nature had played some role in the plot. And the orcs are not endowed with any racial traits. For example, the orcish race of Cynthia (a local analogue of Cirilla or Renfri) remained simply an interesting feature of appearance, an outdated way to shock (because now artists are able to make sexualized even an orc woman).

Probably because of the context of the era (the Russian Wild Nineties) the Vasilyev's protagonist character is somewhat different from the firstborn of Sapkowski. Andrzej's Geralt is only nominally an anti-hero, but his bad temper is far from being more than an author epithet, what is

unrecognizable by any actions, any thoughts. Vasilyev's Geralt in my opinion is much more an awful person. His selfishness is real, his indifference is deeper, and the worst thing is that he, written by a man of the 90s, is a poseur. The clear moral boundary between the white-haired Geralt of Rivia and the bald Geralt of Grand Kiev is drawn by the first story of the cycle.

> *It was I who kidnapped the children. Because you refused to pay right away.*

I can't imagine Geralt of Rivia claiming in this way a deserved but too big reward for an already done work. Geralt of Kiev calmly plays with the feelings of the parents, and even more so — he does it only to give a lesson to employers. He immediately gave the paid "compote" (a drug?) to the food supplier of the closed Territory, saving the "territorials" from starvation. The territorials, who were robbed by him. So the only benefit of killing a monster and hiding the children after is consolation of selfishness. A consolation for unjustified cruelty, given by the writer without any reproach. The only fault of the inhabitants of the territory is the inability to agree to the big price of the witcher.

In modern realities, the representation of female characters in the text, namely the witcheress Cynthy and slave Xana, seems to be an ethical controversy. In both cases, the female nature is portrayed stereotypically, and the Geralt's behavior as a companion becomes Diedovschina-like.

However, Cynthia's story "Nanny" is (almost) successful. Unfortunately, the high note of its powerful finale was beaten by a mercantile epilogue, where the author lists and emphasizes the material profit obtained by the witcher school. It is difficult to evaluate Xana's story for several reasons. First, because of the complex and difficult themes of infant death and maternal instinct that have been raised in the "Homeland of Indifference". Secondly, because in fact it's two stories: there are separate ordeals of Xana in the present, and there is a separate youth of the future Geralt, Vasilyev's Marty Stu, nicknamed the General.

Surprisingly, the story, which began with an almost literal quote of Sapkowski, consisted almost entirely of an exposition, and ended with a bitter aftertaste of extortion, gave rise to a series, though not outstanding, but worthy of attention.

21.07.2021.

(Фри)Вольний переклад

Оригінально публікація у блогу на “Аркуші” від 31.05.2026.

Ось і стався офіційний анонс доповнення для “Відьмака 3” — **Songs of the Past / Pieśni przeszłości**, — а згодом і оголошення офіційної української назви: **“Давня пісня”**.

Я все таки не розумію наших перекладачів. Ми ж самі сміємося з росіян, у яких “Анаболіки” і Боромір здихає зайвий параграф, а перекласти, як написано, часом нездатні аж принципово: “Зерно правди” (Ziarno prawdy) в нас “Дещиця істини”, “Пісні минулого” — “Давня пісня”.

Ну, щодо першого я розумію, звідки взялось. Озирнулись на російський взірець і переплутали вирази “насіння” як зародок/джерело і “зерно” як крихітка чогось: побоялись надуманої двозначності. А ось заміна через сприйняття “давньої пісні” як більш патетичного варіанта, аніж “пісні минулого”, — це для мене незбагненне задзеркалля.

“Пісні минулого” — дуже поетична назва, настільки, що існує вірш Олени Пчілки з такою назвою:

> *Проречисті тії читаю скрижалі*
> *Народних пісень. І надії, і жалі*
> *Свої тут народ положив у піснях,*
> *Лунає та мова у дрібних листах.*
> *І мертвії ті ватаги із могили*
> *Говорять, торкаючи душу і сили.*
> *Та речі в пустині німій гомонять,*
> *Та люди живії мовчать!*

І до слова, про розлогу “боромірщину”. Пригадую, як колись гортав “Чорнобога” (Chernevog) Сі Джей Черрі (C. J. Cherryh) в оригіналі та в російському перекладі Колесникова.

В оригіналі відчувається швидкість і рішучість. Що ж у перекладі? Нема цього, навпаки якась млявість. Куди та чуйна відсебенькова лірика, коли через речення власниця тих крил, сова, убиває зайця?

> *Хлопанье крыльев нарушило тишину. Белая сова на мгновенье припала к земле и тут же взлетела, тяжело маша крыльями, обремененная своей ношей. След оборвался, исчезнув в круге взрыхленного крыльями снега, покрытого темными брызгами крови…*

Оригінальний текст:

> *Wings snapped. A white owl stooped and rose, flapping heavily with its burden. The track stopped in a circle of wing-flailed snow, a dark splash of blood…*

Мій переклад:

> *Крила стрепенулись. Біла сова припала ниць і здійнялася, тяжко лопочучи від своєї ноші. Стежинка обірвалась у колі розвіяного крилами снігу – у сплеску темної крові…*

Видається, перекладачам колись платили посимвольно, причім за перекладений текст. Бо як інакше пояснити подібне?

Розмова з Анджеєм Сапковським про переклади його творів

Переклад дуже старого інтерв'ю для сайту correctura.narod.ru.

Розмова відбулась на фестивалі популярної літератури "POPLIT" перед зустріччю “Сапковський versus перекладачі” 2 червня 2005 року в Кракові.

1-ша касета

Про початок співпраці з росіянами

Тетяна Гладись: Перше питання — загальне. Я знаю, що Вас уже часто про це питали, та все-таки: яка Ваша оцінка перекладів Євгенія Павловича Вайсброта?

Анджей Сапковський: Радше позитивна. Мені здається, що то дуже солідна робота, адже мені його рекомендували спочатку як перекладача Лема, як людину, котра розбирається у польській фантастиці. Треба визнати, що в моєму випадку Вайсброт виявився в складній ситуації, оскільки я був глибоко розчарований у різних російських видавництвах, котрі коїли зі мною, що завгодно, і давали зрозуміти, що я з того мушу бути задоволеним, бач, “Скажи ще спасибі”.

Т. Г.: (згідно киває).

А. С.: Я вирішив, що так далі продовжуватись не може, і різко спротивився. І Вайсброт, котрий звернувся до мене з позиції перекладача, відразу зіткнувся з дуже сильною неприязню. Я сказав, що не веду переговорів із перекладачами, я веду переговори з видавцями, причім виключно з перевіреними видавцями, оскільки з мене годі, і текст: “Я Вас буду перекладати, а потім невідомо що” — мене більше не цікавить. І треба віддати Вайсброту належне, він витримав це моє первинне виключне несхвалення, і доти переконував, доки не переконав. І так сталось, що він перекладав трохи втемну, і вже з готовим перекладом пішов до АСТ, до Науменка. Науменко те приняв, оскільки польську фантастику в Росії завжди цінували, тут не треба було долати бар’єр неприйняття, як-от “що це за прізвище на -ський” та “Це ще що таке? Фентезі? Поляки і фентезі? Поляки най пишуть про Валенсу, а нам непотрібні книжки про зебр, написані ескімосами, — у нас повно ескімосів, які пишуть про моржів”. Адже якщо поляк пише фентезі, то це немовби ескімос почав писати про зебр — бувала така реакція. У Росії, на щастя, такого не було, у зв’язку з чим книжки були видані, і достатньо швидко в московських університетських кампусах крига скресла, стався поштовх, АСТ зрозуміло, що за таке можна платити, і співпраця триває до сьогодні. Звісно, подібно кожному перекладачеві, Вайсброт — особистість творча… Часом у тій творчості так розмахнеться… що треба його трохи пригальмувати. У нього є добра звичка — добра чи ні, важко сказати, сьогодні на тему перекладачів я ще буду говорити — однак безумовно добре, коли перекладач, якщо чогось не знає, то питає. Існують різні школи: одна вчить, що “я краще знаю”, друга говорить “а яка мені різниця”, а третя — “нащо питати”. Існує ще четверта, котра стверджує, що питати треба. Вайсброт питає. І ефекти в цілому оцінюю позитивно, а оцінювати можу, оскільки розмовляю російською не гірше, аніж польською, аж ніяк не гірше.

Т. Г.: Я чула.

А. С.: У росіян великі проблеми з тим, щоби безпомилково розпізнати в мені іноземця, особливо при тому, що там [прим.: в колишньому СРСР] від акцентів в очах рябить і ніколи невідомо: латиш? Литовець?..

Т. Г.: Знаю не з наслухів.

А. С.: Казах? Ніхто не знає. Ці відхилення від норми наголосів та інтонацій їх самих часом вводять в оману. Тому й кажу: у мене тут немає жодних претензій. Вайсброт накоїв багато помилок, причім неймовірно смішних, сьогодні я навіть дозволю собі з цього приводу невеличку виставу влаштувати.

Довкола 3-ох оповідань

Т. Г.: Можна ще підкинути списочок помилок?

А. С.: Будь ласка. Я цього ніколи не вивчав.

Т. Г.: Я виписала лише декілька, бо я порівняла поки що тільки три оповідання (тобто я порівняла більше, але тільки три з них були в перекладі Вайсброта: “Питання ціни”, “Дещиця істини” [прим.: оригінально “Зерно правди”] і “Відьмак”) і зробила коротенький списочок таких найбільш впалих у очі помилок. Ось, наприклад, з найбільш серйозних: у оповіданні “Дещиця істини” слуги при виді Нівеллена “в крик і в ноги!”, а у перекладача ми отримали: “начали реветь и кланяться” [прим.: у Легези правильне перефразування “у крик і дременули

геть”].

А. С.: (сміх).

Т. Г.: Позаяк “в ноги” він зрозумів як “упали в ноги” [прим.: в українській мові є обидва вирази: “братися в ноги” — тікати, “упасти в ноги” — кланятись].

А. С.: Точно. Вайсброт скоїв колись аналогічну помилку, не зрозумів потрібне слово, … але зараз уже не згадаю. Згадаю — скажу.

Т. Г.: Там було “у лицаря були неймовірні борги” (…nieprawdopodobne długi), а у Вайсброта “был невероятно длинным” [прим.: до речі, українській мові ця помилка більше “пасувала” б, адже в нас є слово “довг”, схоже на “довгий”, — кумедно].

А. С.: Так, так, так.

Т. Г.: Втім, таке не тільки в нього, але й в інших перекладачів поспіль. Наступне — і тут я, чесно кажучи, мушу Вас спитати: у реченні “Геральт,
котрому знайома була схильність полестити клієнтові, поширена серед портретистів (…)” (Geralt, któremu nieobce były skłonności do schlebiania klientom, rozpowszechnione wśród portrecistów): це “знайома” значить, що він знав про такі схильності, поширені серед портретистів, або що він сам полюбляв лестити? Як на мене, друге не підходить, одначе можна і так зрозуміти.

А. С.: “Була знайома” в сенсі “він знав про неї”.

Т. Г.: Проте Вайсброт переклав: “Геральт, который и сам, на манер некоторых портретистов, бывал склонен польстить клиентам, (...)”! Так і переклав! [Прим.: у Легези правильно: “Ґеральт, якому відома була (…)”].

А. С.: Хибно, абсолютно хибно.

Т. Г.: Далі: коли Нівеллен запрошує Геральта в дім, там такий текст: “сказав він по формі” — “відповіла істота теж по формі, хоч і недбало”, а в перекладача: “сухо ответил” — “ответило чудище столь же сухо”. Але ж… [Прим.: у Легези відповідно “формально”].

А. С.: Помилка.

Т. Г.: …Відразу відчувається в цій сцені якась ворожість, хоч йдеться про ритуальну формулу запрошення…

А. С.: Звісно. Про формулу.

Т. Г.: …і відповіді!

А. С.: Таких моментів чимало. Подібність деяких слів у мовах інколи збиває з путі.

Т. Г.: Окрім того, наприклад, “русалки і плачки дітей крадуть”, — а в перекладача отримуємо “русалки да нищенки детей умыкают” [прим.: у Легези правильно “русалки і жалібниці”]. “Вибач, Геральте, якщо в тебе інша думка про чарівників, припускаю, за твого фаху вона в тебе є”, де “вона” — “думка”; в перекладі читаємо: “Полагаю, в твоем цеху их тоже немало” — тобто чарівників серед відьмаків! Волосся на голові дибки встає, коли бачиш такі речі в тексті! Це ж жах як псує загальне враження від читання. [Прим.: у Легези правильно: “(…)

якщо маєш іншу думку про чародіїв, при твоєму фахові напевне маєш (…)”].

А. С.: Traduttore — traditore [прим.: “Перекладач — зрадник” — крилатий вислів], напевне, стається таке і з усіма іншими. Я того всього, звісно, не виявлю, я бачу лише речі виразно катастрофічні. Пам’ятаю такий фрагмент, коли я написав, що донесли на якусь бабу, що вона займається нелегальними абортами. Я написав: “літає вночі на ожогу, а вдень плоди виганяє”, тобто робить нелегальні аборти, а Вайсброт переклав “по ночам летает на помеле, а днем ворует фрукты”.

Т. Г.: (сміх). До цього я йще не дійшла.

А. С.: Коли я прочитав, що вона цупить фрукти замість здійснення абортів, у мене дійсно волосся на голові дибки встало.

Т. Г.: А такі речі, як-от “обурення і зневага гордого відьмака” — у перекладі отримуємо “нарекания почтенного ведьмака”.

А. С.: Такого не помічаю.

Т. Г.: Теща, котра хотіла “нагорлати на зятя” — у перекладі в нас “набить морду зятю”.

А. С.: (сміється) Дійсно, адже “napyskować”.

Т. Г.: Коли “писок” — то морда, тоді “напискувати” — це “набити морду”. Отака бойовита теща!

А. С.: (сміється) Таке трапляється… виходять отакі речі.

Т. Г.: Тому я це обговорюю: багато таких помилок докорінно змінюють наше сприйняття персонажів, те, як ми їх собі уявляємо. Починається із зовнішності, коли Вереєна, брукса, розходжує в обтяжній сукні, у Нівеллена ведмежа голова (цікаво, як він збирався з такою головою цілуватися), або, наприклад, хоча б те, як у сцені бою з упирицею [прим.: стригою] Ви пишите “новий, відчайно сильний удар срібних шипів на рукавиці відкинув упирицю”, — а в перекладі в нас: “новий могутній удар срібних шипів відкинув упирицю”. Тут уже немає нічого “відчайного”, немає оцього “було ой як нелегко”. Взагалі. Тут Геральт — це якийсь богатир (один із трьох), вдарив — і нема проблеми.

А. С.: (зітхає) Так.

Т. Г.: І ми абсолютно інакше сприймаємо героя!

Про домисел збентежених перекладачів

А. С.: Що ж, праця нелегка. Як мовиться у старому італійському прислів’ї, “traduttore — traditore”, “перекладач — зрадник”, позаяк він завжди зрадить тебе, безперечно. Усі так роблять.

Т. Г.: Але як ставитись до таких помилок, адже вони багацько змінюють: починаючи з зовнішності, сприйняття, і до мови персонажів, де також стаються істотні зміни (і про це буде наступне питання). Наскільки сильно, по-Вашому, такі помилки заважають?

А. С.: Авжеж заважають, звісно.

Т. Г.: Як до того поставитись? Це щось гідне осуду або ж треба дивитись на таке крізь пальці?

А. С.: Такого всюди повно. Я, наприклад, ніколи не купляю книжок в польському перекладі, якщо можу прочитати їх мовою оригіналу. Ніколи не купляю, оскільки знаю, що перекладач завжди щось перебрехає, обманить…

Т. Г.: Що-небудь завжди буде.

А. С.: Тому я мушу купувати книжки мовою оригіналу. І ніколи ще притім не вскочив вище халяв. Свого часу польські видавництва влаштували щось на кшталт плебісциту: хто як напсував у перекладі. Звісно, світові рекорди бив Дуглас Адамс, «The Hitch Hiker's Guide to the Galaxy», котрий з властивим йому почуттям гумору — хай Господь впокоїть його душу — написав, що кораблі вогонів "висли над землею так, як цеглини ніколи не висять" (сміх). Речення саме по собі класне, однак дивне: "висли так, як цеглини ніколи не висять".

Т. Г.: І що ж сталось із цеглинами?

А. С.: Перекладачі зробили з ними неймовірні речі, але рекорд, як на мене, побив той, хто написав: "висіли, мов цеглини, наповнені гелієм", — оскільки за будь-яку ціну хотів придати цим цеглинам летючості. Зовсім не зрозумів ані гумору, ані жарту. Вирішив, що автор, напевно, дурень (ну як цегла може висіти?) і наповнив цеглини гелієм, написав: "кораблі вогонів висіли над землею, як наповнені гелієм цеглини" — бо як інакше цегла зможе висіти? Таких речей чимало, а ми часом навіть про них не знаємо.

Т. Г.: Точно.

А. С.: А ми навіть не знаємо. І тоді яка різниця, відкинув упирицю таким чи інакшим ударом. Якщо виходить якась явна дурість — винуватий автор!

Т. Г.: Стосовно дуростей… На форумі одного російського сайту, присвяченого Вашій творчості, — я там брала трохи участі в дискусіях, воювала за точність перекладу (тяжкі бої з артобстрілом) — є тема "И на старуху бывает проруха". Там вишукують різноманітні хиби у Ваших книжках. Коли я туди зазирнула, вмить спростувала 60 (я не перебільшую, вчора полічила — 58) відсотків "хиб", оскільки виявилось, що то вина перекладача. Замість "з того року" — "з цього року", і народ уже гадає, куди цілий рік подівся. Тощо. Наприклад, "кушнір" перекладено "арбалетник". Стріляють із луків — "прекрасный выстрел, господин арбалетчик!"

А. С.: Приклад.

Т. Г.: Це була одна з виявлених "хиб". Адже "kuśnierz" — це "кушнір", а не "арбалетник"!

А. С.: Звісно. (Іронічно) Безсумнівно "арбалетник".

Т. Г.: Безсумнівно.

А. С.: У чехів теж є такий форум. У своєму журналі "Ikarie" — він як польська "Nowa Fantastyka" — у них є ціла рубрика під заголовком "Як перекладач нарубав дров", і там наводяться відповідні фрагменти. Дуже, дуже смішно. До речі, про чехів — коли вже говоримо про різні типи помилок — є й такі, котрі інколи закрадаються тому, що для перекладача деякі речі настільки очевидні в його власній мові, що…

Т. Г.: …Що навіть не перевірить?

А. С.: …Що навіть не подумає. "Отрок" (слово, котре я взяв у Голубєва) значить у польській

мові — і в російській, здається, також [прим.: і в українській теж] — хлопчина, підліток.

Т. Г.: (підтверджує)

А. С.: По-чеськи “otrok” — “раб”. І в якійсь главі, коли мова йшла про те, що “хлопчик, підданий відьмацьким перетворенням… страждав” і тому подібне, і де я умисно використовую дуже архаїчний вираз, оскільки то був фрагмент якогось стародавнього літопису чи щось таке, чех побачив “отрок” і переклав “раб”, через що повністю змінилась перспектива світу, вийшло, що це були раби, коротше кажучи, у відьмаків перетворювали рабів. Чому? Коли? Як? — невідомо.

Т. Г.: А “серед відьмаків є чарівники”? “Гадаю, в твоїм цеху їх теж немало”! Людина подумає: “хвилинку, щось у всій цій сазі не так”!

А. С.: Одначе найсмішнішою для мене назавжди лишиться помилка на підставі різниці культур (сміх). Я це завжди всім розповідаю і сміюся до впаду, бо Вайсброт одного разу написав… Мені здавалось, що в мене в тексті вельми дотепно… Відбувається така сцена: десь у вогнища сидить компанія, яка жаліється на свою долю, і говорить таке: “Ми щавель та лободу їмо (…) і водою запиваємо”. І тут один ковтнув із фляжки і “у-хе-хе!” — пересмикнувся…

Т. Г.: Так-так, я пам’ятаю цей фрагмент.

А. С.: …що мало дотепно натякати, що у флязі було зовсім не вода. Вайсброт коротко мене спитав, у чому справа, бо не зрозумів, і написав: “відхлебнув із пляшки і злегка стряхнув її”. Я кажу: “Що це таке?”, — а він: “А в чому справа була?” Я: “Випив і пересмикнувся, бо там була горілка”. А Вайсброт дивиться мені у вічі й каже: “То вас у Польщі від горілки пересмикує?”

Т. Г.: (сміх) Факт!

А. С.: У них би пересмикнувся, якби там, у флязі, гас був. А від горілки? А я “бр-р-р”, як у Польші. А в них не так. Хліб нюхнув — і спасибі; кого там пересмикне? Ну і, авжеж, “шматочок судака” [прим.: dzwonko sandacza — звінок судачини] — теж б’є всі рекорди. “Я — каже — не розумію, у яких таких судаків є дзвінки, де той дзвінок у судака?” Я кажу (сміх): “Не дзвінок, а звінок” — “Ну так, але де в судака дзвінок?” — “Ніде нема! Звінок — шматочок судачини!”

Т. Г.: Так! Адже звінок, а не дзвінок!

А. С.: (Сміх) На щастя, в книжку не потрапило, ми прояснили це ще на стадії обговорення, оскільки його здалось те підозрілим.

Т. Г.: Багато таких помилок відпало?

А. С.: Ого-го! Незліченна кількість! Незліченна!

Т. Г.: Подумать тільки, що ми могли отримати! Добре, що в нього була така можливість — спитати автора. У мене ще два питання, стосовних до власне перекладу й окремих помилок. Коли я спілкувалась на форумі, з’явилась така думка, що в цілому переклад справляє враження доволі неохайного. Й ось чому: зустрічаються, наприклад, (звісно, я розглядаю на прикладі лише трьох оповідань) так звані “хибні друзі перекладачів”, зокрема “стілець” (krzesło) всюди переклали як “крісло” — у трьох оповіданнях поспіль. “Підвіконня” (parapet) перекладене як “парапет”, попри те, що по-російськи “парапет” — це

дещо зовсім інше… Окрім того, такі певні неточності — я навіть виписала, — наприклад, при описі меча Вайсброт пише по черзі: про клинок, про ефес, про руків'я і… знову про ефес, оскільки кулясте навершя (głowica kulista) переклав як ефес.

А. С.: Так, це абсолютно інша річ.

Т. Г.: …тобто меч завершується ефесом, що само по собі дивина. Окрім того, герої повсякчас "стрибають", позаяк такий вираз як "скочив [прим.: або кинувся] до неї / до нього" (skoczył do niej / ku niemu) Вайсброт переклав дослівно, себто "стрибнув". Тож вони лишень такими стрибками і переміщуються. Замість "оглядітись по сторонах" "озираються назад", і ця помилка повторюється постійно. Крім того… хоча б така річ, як-от "зупинив (…), учепившись у стегно — це з "Питання ціни" — в перекладі у нас "затримав (…), схопивши зубами за стегно". Ну як можна вчепитися зубами в стегно, перепрошую! Ну розкиньте мізками! Це в голові не вкладається!

Про Гуситську трилогію

А. С.: Помилка, помилка. Це помилка. Звісно, важко сказати, скільки часу було приділено перекладу і яким чином, оскільки ми всі знаємо, який вигляд те має: як редактор може стояти над душею у перекладача і як просто-напросто змушувати його працювати в темпі, котрий, звісно, відзначається на якості перекладу. Я того не знаю і ніколи не дізнаюсь, оскільки мені про таке ніхто не повідомить. Якщо Вайсброт потрудиться спитати про щось, чого не розуміє, то я йому це поясню, і сподіватимусь, що те з'явиться в тексті. А якщо не потрудиться спитати, тоді… Все. Позаяк з думкою автора в даному випадку ніхто не рахується. Я Вам скажу одне: все те, що досі траплялось у всіх цих "Відьмаках", я ще міг… витерпіти. Але кількість помилок в "Вежі блазнів" — це вже не смішно. Виявилось, що цією середньовічною мовою, історією і латиною я людину просто зарізав.

Т. Г.: А "Вежу блазнів" теж перекладав Вайсброт?

[Прим.: Українською же Гуситську трилогію перекладала не та сама людина, що "Відьмака"].

А. С.: Так. І вийшло просто сміховинно. І я поставив умову, котрої раніше… не знаю, чи ставив хто-небудь коли-небудь таку умову: я буду приймати переклад. Я хочу читати і приймати переклад.

Т. Г.: Тобто переклад "Відьмака" Ви не приймали?

А. С.: Звісно, що ні! Ніхто так не робить!

Т. Г.: Ага, зрозуміло.

А. С.: До перекладача в нашій галузі ставляться як до митця. Він творить.

Т. Г.: А якщо він створює щось докорінно інше, замість того, що Ви написали?

А. С.: Нічого не поробиш. Я не маю права втручатися. Редактор має право.

Т. Г.: А щодо чисто емоційної реакції? Мене, наприклад, оце бісить, але я — холерик, завжди бурхливо реагую… Що відчуваєте? Образу? Злість? Яке це відчуття, коли читач отримує зовсім не те, що ти написав?

А. С.: І злить, і смішить… Але повторюю: зробити тут нічого неможна, позаяк просто непринято. Претензії до перекладача може мати редактор, котрий те читає і, звісно, якщо він сам знає оригінал, може деякі речі вхопити. Якщо сам знає мову — може дещо вхопити. Якщо сам знає власну мову, то може вхопити деякі речі, наприклад, що неможна вчепитися зубами в стегно, і може спитати: “а де там таке написано?”

Т. Г.: А в тексті саме що так!

А. С.: Зате письменник уже не має права голосу. Звісно, він може влаштувати страшний скандал потім, але зазвичай ніхто так не робить. Якщо переклад не повна нісенітниця, ніхто так не робить, так не прийнято. Одначе, як я вже сказав, після “Вежі блазнів” я заявив, що жарти скінчились, і я вимагаю представити мені наступний том, тобто “Божі воїни” — я хочу бачити весь російський текст. Звісно, я не зможу виловити всі помилки, про таке й мови бути не може, але після прочитання “Вежі блазнів”, коли закінчилось тим, що я просто-напросто жбурнув книжку в стіну, думаю, що деякі речі я помічу.

Т. Г.: Навіть на форумі читачі виявили: якийсь розбійник Кір’єлейсон. Думають, швед чи хто? А потім хтось здогадався і каже: “Та це ж Kirie Eleison і слід було перекласти як “Господи-помилуй”!”

А. С.: Звісно.

Т. Г.: І каже: “Ну, гаразд, я не зобов’язаний того знати, але ж то перекладач!”

А. С.: Там були й інші речі. Ось Огончик — польський герб, який не має зовсім нічого спільного з хвостом! А людину всю книжку кличуть Хвіст.

Т. Г.: Я не читала російський переклад.

А. С.: Неправильно, абсолютно неправильно! Тут треба прийняти польську назву. Гербове ім’я (przydomek herbowy) у цьому випадку не перекладають. А там Хвіст! Ні до ладу ні до прикладу той Хвіст! З одного боку, називають повне ім’я та прізвище людини, і зненацька починають його величати Хвостом! А все просто — це гербове ім’я, як Саріуш-Вольський! Вольський, щоправда, герба Єліта, але гербове ім’я — Саріуш.

Як перекладає Вайсброт

Т. Г.: Я чому говорю про всі ці недбалості, бо один із моїх співрозмовників на форумі висунув таку ідею (це десь у мене записане, але не хочу зараз копирсатися), що… як він це сформулював: “зігнали рабів із студентів, а потім Вайсброт лишень пригладив текст”. Так що виникла теорія, що Вайсброт взагалі цього не перекладав, а лише редагував. Я хотіла б її спростувати.

А. С.: Думаю, всі подібні підозри безпідставні. Вайсброт — перекладач старої закваски, він ніколи не погодився б на щось таке.

Т. Г.: Ага. Такий аргумент теж з’являвся.

А. С.: А ось наскільки його підтискав час… Я б шукав причину саме в тому… Практика, котру я бачу щоденно, доводить, що тиск на перекладача — “давай текст, неважливо який, важливо, щоб був” — зустрічається повсюдно, і в те я б повірив, і того, думаю, варто очікувати. Пйотр

Холева, котрий сьогодні буде тут виступати, один із найкращих польських перекладачів, кинув перекладати відому подвійну трилогію Дональдсона про Томаса Кавінанта саме по цій причині: видавець призначив йому строк і сказав: “Мене не цікавить якість”. А Холева відповів: “А мене дуже цікавить”. І розійшлись.

Т. Г.: Зрозуміло.

А. С.: І наступні книжки Дональдсона перекладав уже хтось інший, звісно, набагато гірше. Але такий тиск був і буде. Все йде на потік, треба працювати в темпі, книжка має бути готовою негайно… Скільки разів Вайсброт благав мене, щоб я йому, наприклад, надіслав ті фрагменти, котрі вже написав, щоб щось напишу — одразу вислати. Він не може зрозуміти, що в мене все піддається редагуванню до останнього. А потім ще йде редакторська обробка. Тому я можу надіслати йому тільки готову книжку, оскільки аж до самої публікації в мене все є subject to change. Все ще може змінитися.

Т. Г.: Скоро зайшлося про текст. У добродія Вайсброта був той самий текст, котрий ми бачимо тут, у польських виданнях?

А. С.: Безумовно. Безумовно.

Т. Г.: Тому що в мене є книжка, і іноді, ну, такі помилки, що… наприклад, написати замість “подвійний” — “повільний”. Мені кажуть: “Напевно, просто були якісь зміни в тексті, і в тебе не той текст”. Я кажу: “Я беру книжки з полиці в книгарні!”

А. С.: Було кілька серйозних змін у редагуванні книжки, але не до тої міри, щоб те вплинуло на переклад. Ніт.

Т. Г.: Тобто це можна розглядати як джерело перекладу?

А. С.: Так. Ніколи не було такого, щоб він працював на основі якихось чернеток, речей ще невичитаних, непідданих правці, нередагованих. Ніколи, і я того суворо дотримуюсь (…).

Про стиль мовлення і лайку

Т. Г.: Два останніх питання стосовно помилок. На жаль, повсюдно трапляється деяке заниження стилю на півтону. На прикладі цих трьох оповідань: у “Відьмаку” градоправитель Велерад і вельможа Сегелін говорять почасти такою самою мовою, що й бандит у трактирі, з сильною загрубою. Усюди всі репліки щонайменше на півтону нижчі.

А. С.: Добрий перекладач мусить таке вловлювати. Однак іноді мова такого не терпить. Я Вам розповім як приклад, що нещодавно в Іспанії в розмові зі мною кілька журналістів і літературних критиків підозріло часто питали, чого я хотів досягти такою виключно непристойною мовою в своїх книжках.

Т. Г.: Зачекайте, але де там “виключно непристойна мова”?

А. С.: Я відповідав на ці питання і все думав: а де там така мова? Невже такого аж настільки багато? Виявилось, що так! Тому що для іспанського перекладача і “холера”, і “чорт забирай”…

Т. Г.: …Сильна лайка?

А. С.: (…) Він усе просто порахував за еквівалент відомого іспанського виразу (…), себто

тяжкої образи.

Т. Г.: Якраз з чимось подібним я зіткнулась у Вайсброта. Я ще не аналізувала перший том саги, але одного разу натрапила на таку сцену, коли Трісс знаходиться в Каєр-Моргені й, дізнавшись про регули у Цирі, каже: “Я повбиваю цих клятих дурнів”. Знаєте, я теж лаюсь, бува. Я знаю, що коли людина встане о 8 ранку і садоне мезинцем о тумбочку, то вона не скаже “матінко люба”…

А. С.: (погоджується).

Т. Г.: …а згадає матір, але в докорінно іншій тональності. І в той момент у Вайсброта Трісс видає такий букет, що в мене, як кажуть по-руськи, вуха зав’яли. Притім, що я теж лаюсь, і навіть… гм… непогано. Але тут у мене щелепа ногу причавила! [Прим.: тут йдеться про переклад “Jasna i pieprzona cholera!” (“ясна драна холера”) як “Затраханные мудаки!”, коли вираз явно безособовий, а також далі “дурнів” яко “кретинів”] (…).

А. С.: Як я вже сказав, це питання мовного чуття, наскільки перекладач те відчуває. Він мусить розуміти, — а це доволі складно, особливо у випадку такого штибу слів, — що можна і що не слід казати при дамах, і що в суспільстві дозволене. “Чорт забирай” та “повія” — нікого не обурить, і ніхто не зомліє, чи не так?

Т. Г.: (сміх) Я не зомліла, значить, можна.

А. С.: А з цим чуттям бувають проблеми.

Т. Г.: Я питаюсь щодо цього всього, бо намагаюсь, так би мовити, заручитися підтримкою, оскільки я вказую на помилки, і не хотіла б взяти через край, щоб не було такої ситуації, коли я, наприклад, щось знайду й скажу, що це груба помилка, а Ви скажете: дурниця, все чудово перекладено.

А. С.: Ні, помилка є помилка, з тим нічого не поробиш, і їх не має бути. Але я ставлюсь до того доволі спокійно, оскільки немає безпомильних перекладів, такі практично не існують. А якщо такі є, то їх ставлять на п’єдестал, як, наприклад, у Польщі переклади Стіллера, із фантастики — переклади Холеви або Пауліни Брайтер, коли ти абсолютно впевнений в якості. Але й вони бува схиблять. Це нормальне діло. До того ставишся як… ніхто не виє, ніхто не кричить, тому найчастіше цього навіть не помічаєш. Я ж теж не сиджу, як бенедиктинський монах, і не перевіряю кожне речення. Я беру книжку — тир-р-р — гортаю, дивлюсь, який у цілому має вигляд. І це все. Та й узагалі, мене це не надто й цікавить. Звісно, так не має бути, але настали такі огидні часи, кола нема редактора. Немає редактора, котрий такі речі виловлює. Це справа редактора.

Т. Г.: З іншого боку, абсолютно змінилось мовлення королеви у “Питанні ціни”. Замість “твоя пропозиція мене вельми доткнула” вона каже в перекладі: “ти зробив мені боляче”. Адже там таке чудове речення, яке характеризує її стиль: “Моя дочка мусить вийти за відповідного чоловіка, бо це моя дочка”. Все, крапка! А що в нас у перекладі? “Донечка, доця, зятьок”. Це абсолютно інший персонаж. Мовний бік образу героїні змінився…

А. С.: Ні, ні, помилка, помилка.

Т. Г.: Причому катастрофічно!

А. С.: У таких ситуаціях, коли немає явного спотворення тексту, перекладач вправі — я сам багаторазово захищав це право — вправі вважати себе митцем і писати (перекладати), як він те сприймає. Якщо сприймає явно не так, — значить, сприймає не так.

Т. Г.: Але навряд із того оповідання можна винести такий образ Каланте! І ще одна річ, з котрою я зіткнулася головно в "Дещиці істини" і "Питанні ціни". Власне кажучи, це дві різні речі. У "Дещиці істини" було, припустимо, три означення поспіль, наприклад, "пішов далі, повільно, вздовж стіни" — і два з них пропущені. І в мене є ціла сторінка таких прикладів: речення, три означення — одного бракує; речення, три означення — двох бракує… Це ж якесь збіднення картини.

А. С.: А я для прикладу Вам скажу, що зіткнувся з отакою кандидатською роботою, написаною кимось із побережжя [прим.: порубіжжя, закордону?]: "Переклад Вайсброта і текст Сапковського". І там, окрім численних, звісно, помилок, наводиться приклад того, як Вайсброт мене виправляє. Коли я пишу про якийсь рядок дерев, "а Вайсброт виправив, оскільки дерева ніколи не ростуть вряд"… Ростуть.

Т. Г.: Схожий приклад, який викликав величезну дискусію на форумі (…)

[Прим.: Тут скінчилась перша сторона магнітофонної касети, на яку записували інтерв'ю. Пані Тетяна розповідала щось про волосся упириці-стриги]

2-га касета

Знову про перекладацький домисел

Т. Г.: І друга річ, про котру я хотіла би спитати — і це вже буде останнє питання, яке стосується власне перекладу… До речі, ще про такі недбалості: у Їжака в "Питанні ціни" в перекладі свиняче рило. Попри те, що він їжак! У нього рило! [Прим.: однак у їжачків якраз рильце].

А. С.: Це помилка.

Т. Г.: Так ось, у "Питанні ціни" я зіткнулась із чимось, що мене дуже… "обурило", напевне, це буде підходящим словом. А саме: в оповіданні перекладач чотири рази від себе дописав фрагменти, у котрих герої здійснюють різні мовні помилки, що сильно спотворює авторський текст. Ось, будь ласка, конкретний приклад. В оригіналі такий прозорий натяк на те, що Геральт одягнений недоречно: "одягти" — "ви хотіли сказати переодягти" — "одягти". Що ми отримали в перекладі? Мовну помилку: "одягти" — "надягти" [прим.: в українській мові немає такого протиставлення: плаття можна як одягти, так і надягти], і потім Вайсброт ще додає від себе речення, щоби "підігнати" текст під свою версію. Потім такого ж типу помилка з'являється у Геральта (адже виставляти одного лише кастеляна "неграмотним" негарно). Після чого двічі — це вже в мові королеви — дописує свої фрагменти, щоби підтягнути те під одну ідею.

А. С.: Це стиль роботи перекладача. Теоретично це допустимо. Не має бути, але буває, допускається. Мені те не подобається, звісно, оскільки текст має бути таким, яким його написали.

Т. Г.: Ми отримуємо текст, просто-напросто домислений перекладачем!

Цензура й порнографія

А. С.: Це щось на кшталт тих наповнених гелієм цеглин: перекладач виявив у автора “помилку” і намагається витягнути його з тої печери. Себто наповнює цеглу гелієм. Одначе і те добре, що коли справа дійшла до цензури, то Вайсброт лежав в АСТ, мов Рейтан [Прим.: історична персона, кинувся на поріг сейму, на якому погодили 1-ий поділ Польщі], коли мене ті панянки, красиві, до речі, і молоді дівчата, звинуватили в порнографії, вилучили величезний шмат тексту і, ба більше, змінили дівчину на хлопця… Ви не знаєте тої історії? [Прим.: схоже, йдеться про якусь спробу росіян позбутися лесбійського нахилу Цирілли].

Т. Г.: (З цікавістю) Ні-ні. Про це буде на сьогоднішній зустрічі?

А. С.: Можливо. Може, я згадаю цю історію. Діло було в тім, що деякі лесбійські прояви вони порахували за виключно брудні й, не повідомивши про те автора, ухвалили вирішити питання дуже просто: замінити одну з дівчат на хлопця, і все буде ОК.

Т. Г.: Мене б серцевий напад стався.

А. С.: І Вайсброт різко спротивився (тому мені взагалі про це повідомили) і змусив їх зберегти оригінальний текст. Однак увесь той фрагмент сильно вихолостили. А позаяк уся історія складалась із трьох речень, то після вихолощення зосталось дуже небагато. Оскільки виявилось, бачите, таке — суцільна порнографія. Рекорд побила тільки “Варшавська газета”, котра друкувала з продовженням останню частину пенталогії, “Володарку озера” (…) Наша з газетою співпраця закінчилась, бо в тексті виявили порнографію, і “вони такого надрукувати не можуть”. Я кажу: “Народе, покажіть мені цю порнографію”, навіть не я, а мій видавець, котрий помчав у редакцію і говорить: “Послухайте, я задоволений і плачу людині чималі гроші, бо вважаю, що він добре пише, і такі моменти в нього теж добре виходять”. “Але — кажуть в редакції — ні, порнографії ми не стерпимо” — “А де ж вона? Вкажіть мені пальцем!” — “А ось де!”. І показали речення в сцені у бібліотеці, сцені, яка ввійшла в канон фантастичної літератури не тільки в Польщі: “Фрінгілья крикнула. Відьмак того не почув, оскільки вона стисла ноги у нього на вухах”.

Т. Г.: (сміх)

А. С.: Газета порахувала те настільки огидним текстом, такою порнографією, що “вони того надрукувати не можуть”. Тож АСТ і ось це… Якби то були якісь висохлі старухи або знаменита мадам Фурцева із Міністерства культури (колишнього, колись Фурцева була міністром культури). А-ні! Дві молоді 20-літні дівчини! Кинулись із (сміх) ножем для обрізання на мій текст. Бо той “брудний”. А Вайсброт захищав.

Про фанатські переклади

Т. Г.: І таке питання: яке Ваше ставлення до так званих “народних перекладів”, тобто до таких любительських, коли хтось перекладає як хобі або просто тому, що йому подобається, або бо просто дивитись не може на помилки й бажає виправити їх.

А. С.: Жодної проблеми. Звісно, я мушу вже думати про такі речі в категоріях бізнесу. Перекладач і видавництво мають певні права. Тому коли хтось робить те як хобі — будь ласка, на здоров’я. Коли ж те робиться з метою заробити, тоді, — на жаль, ні, я не можу того

ані схвалити, ані похвалити. Адже тоді це порушення авторських прав.

Т. Г.: Наприклад, я зіткнулась із таким перекладом (зараз я його розбираю, буде чергова моя стаття на сайті). Це переклад Ірени Брюн, котра переклала “Щось закінчується, щось починається” і сама попереджає (ми обмінялись кількома листами), що вона не знає польської мови, що в неї був лише словничок, і той не найкращий. І там дійсно з’являється кілька типових помилок людини, яка не знає польської, наприклад: “прибув краснолюд, що цікаво…” (przybył krasnolud, co ciekawe…) вона зрозуміла як “що чекали”. Такого штибу помилки. Але цих помилок, скажемо так, не більше, аніж у Вайсброта, зате чудово, як на мене, передано стиль. Там немає спотворень тексту, немає заниження стилю, там збережені всі нюанси, це так читається… Я читала те і говорила на моєму форумі, що те, що я зараз читаю, — це Сапковський, тільки російською. А те, що написав Вайсброт, — просіяне через якесь сито, щось абсолютно інше, зовсім інакшого стилю. Тому я задала це питання, оскільки бувають любительські переклади, котрі дійсно хороші. Зрозуміло, що там теж бувають помилки, але це не… свідома зміна стилю, наприклад.

Перекладацькі залаштунки

А. С.: Взагалі-то, монополія на переклад не має належати одній людині. Але, як я вже казав, настали такі огидні часи, що ніхто так не робить. Видавництва в інших країнах не працюють у цьому жахливому поспіху, як наші. Вони працюють нормально. Є стандартною процедурою, коли фрагменти тексту дають кільком перекладачам і потім порівнюють результати, й обирають перекладача з більш-менш численної групи (оскільки видавці також, як правило, працюють зі своїми перекладачами). А тут… Я дійсно багацько провини поклав би на редакторів. По-перше, кожен переклад мусить бути вичитаний, перевірений, дуже ретельно, і навіть не щодо відповідності оригіналу, а щодо питання російської мови, того, чи є в тому сенс, чи нема сенсу, як звучить…

Т. Г.: На жаль, деякі речі в перекладі не мають сенсу, видно, що коректор того не читав.

А. С.: І редактор, навіть незнайомий із моєю творчістю, без володіння польською мовою, мусить те вловити. І підкреслити хвилястою лінією і спитати перекладача: покажи мені, будь ласка, польський текст, подивимось, оцінимо, чи дійсно так має бути. Ніхто того не робить. Друге питання — це, звісно, тиск на перекладача, причому тиск за принципом відверто розбійницького здирства. Там текст “або переклад через місяць, або тебе звільнено, а ми знайдемо собі іншого” — звичайне явище. Багато хто заплющує очі, не всі як Холева, котрий скаже: “Йдіть ви до чорта! У такому разі я це перекладати не буду. Моє ім’я щось таки значить, і в моєму перекладі не можуть з’явитися помилки через те, що раптом починаємо сіяти через грубе сито”. А хтось інший каже “гаразд” і пішов, пішов, не глядячи.

Т. Г.: Але тоді він мусить не мати претензій, коли хтось інший вказуватиме на його помилки.

А. С.: Звісно, і я вважаю, що так і має бути. Тому добре, що є такі сайти, сподіваюсь, що це хтось читає!

Т. Г.: Тобто Ви схвалюєте?

А. С.: Звісно, схвалюю! Так і має бути!

Т. Г.: Ось який вид має наша головна сторінка. Сайту якраз нещодавно виповнився рік.

А. С.: Сподіваюсь, що хтось це читає, і хтось звертає на це увагу!

Т. Г.: Близько 40-60 осіб на день.

Про обкладинки

А. С.: Але повторюю: стосовно “Відьмака” я деякі речі ще терпів. Однак трагедія, котра трапилась із “Вежею блазнів”… Спершу, коли мене почастували полум’яною пагодою і самураями на обкладинці…

Т. Г.: Так. Над цим уже сміялися на форумі.

А. С.: …і Науменко з АСТ, знизавши плечима, говорить: “А в чому, власне, справа? Красиво ж”.

Т. Г.: Ну, а що не так? Те ж місце, та ж історія.

А. С.: Він взагалі не розумів, чим я невдоволений: “А що, не любиш самураїв?”

Т. Г.: (сміх).

А. С.: … “Що в тебе за претензії до самураїв?”

[Прим.: А десь за десять років панові Сапковському доведеться боротися із відеоігровими обкладинками до книжок Відьмацької саги].

Про погані переклади

Т. Г.: Ще два питання від друга… Це взагалі дуже цікава історія. Два роки тому він мене питає: “Слухай, а що з польської фантастики варто почитати?” Я йому кажу: “Знаєш, є така чудова книжка, власне кажучи, серія, але, знаєш що, не читай те в російському перекладі, бо…” і навела кілька помилок. І він вивчив польську. Зараз він доволі добре володіє польською, бачу, як він відповідає на польському форумі, іноді мені щось польською пише, й іноді я, коли не перемикнуся, йому пишу листи польською… тож і так бува…

А. С.: …І так бува. Для мене таке не новина, оскільки мені був вельми близький той бум фантастичної літератури, котрий колись мав місце в Польщі. Адже то був мій час. Я тоді головно читав фантастику, то був час, коли я працював у зовнішній торгівлі і міг привозити книжки із закордону, і привозив їх море. Саме тоді я вивчив канон фантастики, котрий, в принципі, раніше теж знав непогано. То був час, коли я вже думав про те, щоби писати, і невдовзі почав писати. І доволі скоро склалось так, що… зараз я в цім колі знаю всіх, абсолютно всіх. Кожного, хто перекладає, видає, пише, вдає, що пише, редагує… Я знаю абсолютно кожного. І доволі скоро я познайомився з людьми, котрі… не буду називати прізвищ, це було б неґречно, але відомий цикл Андре Нортон “Чаклунський світ”, видаваний у Польщі (про сам цикл нічого не сказу, позаяк ані англійською, ані польською із “Чаклунського світу” нічого не читав, бо зовсім не зацікавило), — але те, що я чув від інших, — це просто-напросто кричить до Небес про мсту. А від перекладачів цієї серії — одного з численних перекладачів — я почув, що в нього, бач, немає часу, і якщо він нічого не розуміє, тоді пропускає фрагмент. Отак пропускають і їдуть далі. Читач того не помітить. Я чув про такі випадки. Вогонські кораблі, завислі мов цеглини, про яких ми вже говорили, — це раз.

Далі: “Кальварія приходить на виручку” [Прим.: Кальварія — містечко в Польщі].

Т. Г.: (дивується).

А. С.: Ну, U.S.Cavalry.

Т. Г.: (схлип).

А. С.: Відома фраза: “Не бійся, кіннота йде на виручку”. “Кальварія прибува!”, “Не бійся, Кальварія вже в дорозі!” Отож, Кальварія, затим абсолютно повсюдне явище перекладу англійського слова “pathetic” [прим. “жалюгідний”] як “патетичний” [прим. “пафосний”]. Абсолютно повсюдне явище!

Т. Г.: Ага, адже зрозуміло, що це значить те саме, що в польській. Так само, як усі ті “парапети”, “крісла” або…

А. С.: “З’явився на порозі й виглядав патетично”. Прямо плакати хочеться, так патетично виглядав! І всюди ця “патетика” повторюється з завзяттям, вартим більш гідного заняття, чесне слово. І таких прикладів… ім’я їм, як сказано в Біблії, — легіон.

(…)

Т. Г.: Останні три питання, котрі я отримала сьогодні вранці електронною поштою. Мій друг (до речі, саме той, котрий вивчив польську мову і дуже підтримує мене в моїй діяльності, і котрий створив для мене той сайт) пише таке: спитай, “чи згоден він з тим, що Вайсброт занизив рівень тексту, тому в Росії ставляться до Сапковського менш серйозно, аніж у Польщі, оскільки частина літературного рівня виявилась відсічена примітивізацією мови?…”

А. С.: Ну… (розводить руки), що поробиш. З тим нічого не вдієш.

Т. Г.: “…гумор зберігся, але став більш грубим, більш примітивним”.

А. С.: Звісно, я незгоден, і знаю, що те завдає мені шкоди, зокрема матеріальних збитків. Оскільки результати могли бути кращими. Іноді, на жаль, стається, що перший вихід на ринок — провал, причім невідомо чому. Висуваєш претензії до себе, а виявляється, що то перекладач напартачив. У Польщі теж були такі випадки з фантастикою. Чудові автори — й осічка на польському ринку, бо переклали так, що ніхто не зацікавився другою книжкою. Таке стається. Тому те, що взагалі подіяло, що ти собі якусь репутацію на тому ринку заробив, і твої книжки купують — і це чудово. І так чудово.

Про інтертекстуальність

Т. Г.: Наступне питання: “Уся гра слів, літературні алюзії — це для себе, для кмітливих читачів або для критиків?” Адже чимало таких натяків Вайсброт повністю пропустив.

А. С.: Так, знаю. Передусім вони, звісно, для мене, як і все в книжці, але вони створюють своєрідний колорит…

Т. Г.: Ми також сперечаємось про те, чи треба всі деталі точно перекласти з відповідними посиланнями тощо.

А. С.: Ні, як на мене, багато таких деталей — це просто слова-ключі, і не треба писати, що оце

Шекспір, зате треба… [Прим. Сапковський заперечив проти наявності приміток, коли пані Тетяна мала на увазі узгодження цитат із оригінальними текстами та їхніми перекладами].

Т. Г.: …але якщо ти це колись читав, то ти знаєш…

А. С.: …але якщо… саме так: коли це виразно Шекспір: “Комусь — на варту, інший спить” [Прим.: “Гамлет”, дія 3, сцена 2; у польському перекладі вираз змістовніший: “ktoś nie śpi, żeby spać mógł ktoś” — “хтось не спить, щоб спати міг хтось (інший)”], треба взяти оригінал — я не один раз це казав Вайсброту: “Не вигадуй! Йди в бібліотеку, візьми Шекспіра, візьми Данте, адже їх вже перекладали, ти не змусиш мене повірити, що “Божественну комедію” Данте не перекладали на російську, тож не вигадуй, а бери оригінальний текст в найбільш канонічному перекладі!” Так для нас канонічним перекладом Шекспіра є Пашковський чи Сломчинський, і саме цей текст ми маємо отримати. Були відомі фокуси з Вінні-Пухом у Польщі. Дехто його навіть Фредді Кіх-Кіх називав… Але ми знаємо Ірену Тувім, і для нас нема інших перекладачів! Це — канонічний переклад, і П’ятачок — це П’ятачок!

Т. Г.: Таких речей з іменами, на жаль, загублено чимало…

А. С.: Наприклад, той Хвіст. Я йому казав, що деякі речі він абсолютно дарма перекладає! Я навіть сміявся з нього.

Т. Г.: Мій друг дивується, наприклад, відкриває книжку і читає: “Ауберон і Цирі”. Який ще “Ауберон?” Відкриває оригінал…

А. С.: От-от.

Т. Г.: “Оберон”…

А. С.: Так.

Т. Г.: Й одразу зрозуміло, про кого мова…

А. С.: Саме так.

Т. Г.: А так незрозуміло, про кого йдеться!

А. С.: А з якого дива — і це ще одна вкрай огидна манера Вайсброта — він англіфікує тексти! Іноземні власні назви в нього виходять англійськими! Італійські — німецькими!

Т. Г.: Ага, або французьке слово читає по-німецькому — таке теж було.

[Прим.: український перекладач Сергій Легеза робить абсолютно те саме: Ґізельгер став Ґіселером, Режис Роеллек — Регісом Рогеллеком; вгадати читання ірландських імен навіть не намагався: Фельтьярна, Тиршах спотворені до невпізнання].

А. С.: За яким правом він це міняє? Я знаю, що це складно, адже кирилиця мусить передавати фонетику, але Боже ж ти мій! Щось виразно французьке неможна переробляти в німецьке! Неможна “і” міняти на “ай”!

Т. Г.: …а таких прикладів повно.

А. С.: А такого до біса багато! Я іноді скаржусь, кажу: Вайсброте, чому ти так зробив? А він: “Ну, я подумав, що так має бути”.

Знову про стилістику

Т. Г.: І останнє з трьох питань друга: “роль архаїзації: чи є чітка межа між історичною і просторічною стилізаціями (ми по це досить багато говорили на форумі), і як краще передати, якщо точно неможливо: чим жертвувати в першу чергу?” Тобто найперше намагатись передати просторіччя або архаїку? Якщо неможливо передати обидва прояви.

А. С.: У тексті архаїзація виконує певну роль. У мене вона найчастіше слугує, щоб показати різницю в інтелектуальному рівні людей. Тому найчастіше такою дивною мовою, “голубєвською”, у мене розмовляють які-небудь вартові, якісь-то бабки на базарі… саме таку функцію виконує архаїзація. Вона, так би мовити, розподіляє для читача: оце перевізник на поромі чи селянин, а оце чарівниця, яка закінчила університет. Вона говорить не старопольською, а нашою сучасною мовою, і це мусить показати, що існували різні рівні мови, так, як вони завше існують.

Т. Г.: На жаль, цього іноді зовсім не видно у Вайсброта, у котрого чимало героїв балакає однаково.

А. С.: А це треба показать! Мій іспанський перекладач теж жаліється, що, бач, він просто клякне над деякими фрагментами тексту, позаяк іспанська мова не зазнала такої еволюції, через що він не може віднайти необхідного слова, бо куди, до наскільки далекого минулого йому звертатися, щоби ось так архаїзувати мову?

Т. Г.: …І хто б це тоді зрозумів?

А. С.: Саме так. У тому й проблема. Він потім сидить над цими текстами і не знає, що робити. Оскільки у нього немає чогось такого, що, бач, оце брама (сміється) [Прим.: а не ворота] або що хтось сидить не на стільці, а на krale [Прим.: karło — дантеска без спинки, оздоблений табурет з перехрещеними ніжками], — такого штибу речей, котрі нас одразу відсилають до середньовіччя. За це, до речі, мені висувають претензії в Польщі: чого мої герої говорять абсолютно сучасною мовою? А якою вони мусять балакати?!

Т. Г.: Звісно. Хто б їх інакше зрозумів? Тож, коротко підсумовуючи питання, якщо неможливо передати в перекладі обидва прояви, тоді більшою втратою була б втрата архаїки чи просторіччя?

А. С.: Тоді б я волів поставити хрест на архаїзації і пошуках точних відповідників для різниці між “отроком” і “підлітком”. Хай буде “підліток”, облишмо “отрока”, головне, аби читач зрозумів, про що мова.

Т. Г.: Щоби вказати натомість різницю в мові героїв.

А. С.: Щоби вказати різницю. Не виключено, що існують інші можливості, котрі можна використати. Кінець кінцем, у росіян є ця мова візничих, селян тощо, у котрій можна вплітати усілякі “цейво”, щось, що покаже, що то візник, а не професор університету. Оскільки професор так не висловлюється.

Нюанси слововжитку

Т. Г.: І останнє питання. Коли ми розбирали цей переклад, деякі речі нас завели просто в

глухий кут. Ми просто-напросто не знали, як це інтерпретувати, оскільки можливі були різні трактування. Не знаю, чи можу я поморочити Вам цим голову, одначе… Таке коротеньке питаннячко: wykroty, котрі przestępuje кінь відьмака — це повалені дерева чи ями від вирваних із коренем дерев? [Прим. відповідно українською мовою: це вирви чи вивертні переступав відьмацький кінь?]

А. С.: Ями. Wykrot — це саме яма на місці вирваного з коренем дерева…

Т. Г.: …Бо словник подає обидва значення…

А. С.: Так. Але правильним є лише одне. Це яма, причім яка зазвичай з одного боку "надбудована" вивернутим деревом.

Т. Г.: Тобто кінь не може оце "спокійно переступати"?

А. С.: Не думаю.

Т. Г.: Ага! Я була права!

А. С.: Звичайно, це доволі великий об'єкт, тому я не певен, що кінь на скаку перескочить, а переступати — аж ніяк! Дерева кінь може переступати. Однак те значать присутність ями. У більшості випадків.

Т. Г.: Упириця, котра перед тим, як остаточно збігти, перед тим, як Геральт спустився у підземелля, "zakręciła się w miejscu". Вона здійснила кілька обертів? Розвернулась на п'ятці й утекла? На те пішло кілька сторінок на польському форумі, та ніхто не зміг цього пояснити, тобто у кожного була своя версія.

А. С.: Вертітись навколо своєї осі в такій ситуації — радше ідіотизм, тому слід розуміти, що вона розвернулась на п'ятці, просто змінила напрям. Бо якби вертілась навколо своєї осі, був би повний ідіотизм.

Т. Г.: І знову я була правою. Скоро мова про упирицю… Тут, здається, проблема з міфологією, оскільки в оповіданні "Відьмак" Вайсброт доволі непослідовний в перекладі назв різних істот: один раз одна істота названа в нього один словом, а в інший раз — іншим…. Ось оця "упириця"… Чи є у Вас якась пропозиція, як слід було назвати оцю "упирицю" російською? Бо в польській мові є і upiór (упир), і strzyga. Російською Вайсброт перекладає це: "упир" і "упириця" [Прим.: у Легези "стриґа" без польського Ж, але з польським Ґ], але так виходить, що це одна істота, лишень різної статі. Чи є у Вас які-небудь пропозиції щодо того, як це має бути?

А. С.: Мабуть, ніт. Стрига дуже сильно зрощена з польською мовою, і якщо в російській мові явного відповідника немає, то, напевно, оця "упириця" є найбільш точним варіантом.

Т. Г.: Зрозуміло. І після того, як Геральт ударив упирицю тим сріблом… "Перша спроба, як він і розраховував, пройшла нормально. Срібло було вбивчим для стриги" (Pierwsza próba, tak jak liczył, wypadła pomyślnie. Srebro było zabójcze dla strzygi) — я це знаю вже майже напам'ять опісля всіх цих розборів. Ця "pierwsza próba": її слід розуміти як якийсь закінчений етап боротьби або це радше така перша… спроба… [Прим.: кумедно, що в Легези цілком "вдала" спроба стала лишень "нормальною"].

А. С.: Тест.

Т. Г.: Тест?

А. С.: Саме така спроба.

Т. Г.: Коли я стикаюсь з такою проблемою, як-от нетипове словосполучення, наприклад, коли ми аналізували “меч зашипів”, всі, кого не питала з поляків, реагували: “Що? Меч не може шипіти!”

А. С.: Може. Меже-може.

Т. Г.: Однак, мабуть, це не найтиповіше словосполучення? Ви б хотіли, щоб російською таке було передане теж якимось так само нетиповим словосполученням? Адже це також елемент стилю.

А. С.: Не знаю, як таке роблять, одначе меч може шипіти. І в мене він ніколи не шипів просто так, а шипів у піхвах.

Т. Г.: … “Меч зашипів у піхвах і коротко блиснув у світлі каганців”.

А. С.: При вийманні меча або шаблі з піхов чути чітке шипіння [Прим.: радше шерхіт], це річ очевидна, і хто стверджує, що ні, — той просто ніколи не тримав у руці холодної зброї.

Т. Г.: (сміх) Мої співрозмовники не тримали.

А. С.: Окрім того, це питання licentia poetica, за тим самим принципом шаблі свищуть чи співають.

Т. Г.: Тобто це слід було передати при перекладі?

А. С.: Звісно. Ба більше, думаю, в світі існує батальна література, в котрій такі речі передаються подібним чином, і не техніками, а письменниками і поетами. Я теж можу сказати, що “у лукомор’я дуб зелений” — я в житті не бачив ніякого дуба ні на якому лукомор’ї, чи не правда?

Т. Г.: Ще таке питання: чи можу я послатися на цю нашу розмову на сайті? Як Ви до цього ставитесь? Я, звісно, вишлю Вам увесь матеріал для перегляду.

А. С.: Я хотів би, коли Ви хочете це цитувати, щоб Ви узгодили це зі мною.

Т. Г.: Звісно! Я мала на увазі, чи можна взагалі розглядати такий варіант? Я тоді б касети переписала…

А. С.: Можна.

Т. Г.: …І надіслала б.

А. С.: Можна, але тоді, будь ласка, з авторизацією.

Т. Г.: Я, звісно, процитую лише те, що Ви дозволите. Це потрібно мені, як я вже казала, оскільки я шукаю якихось аргументів у свій захист, бо мені кажуть, що я вигадую, а в перекладі все гаразд.

А. С.: Ні. Там, де помилка, — там помилка. Я маю на увазі, що не варто надавати цьому форми

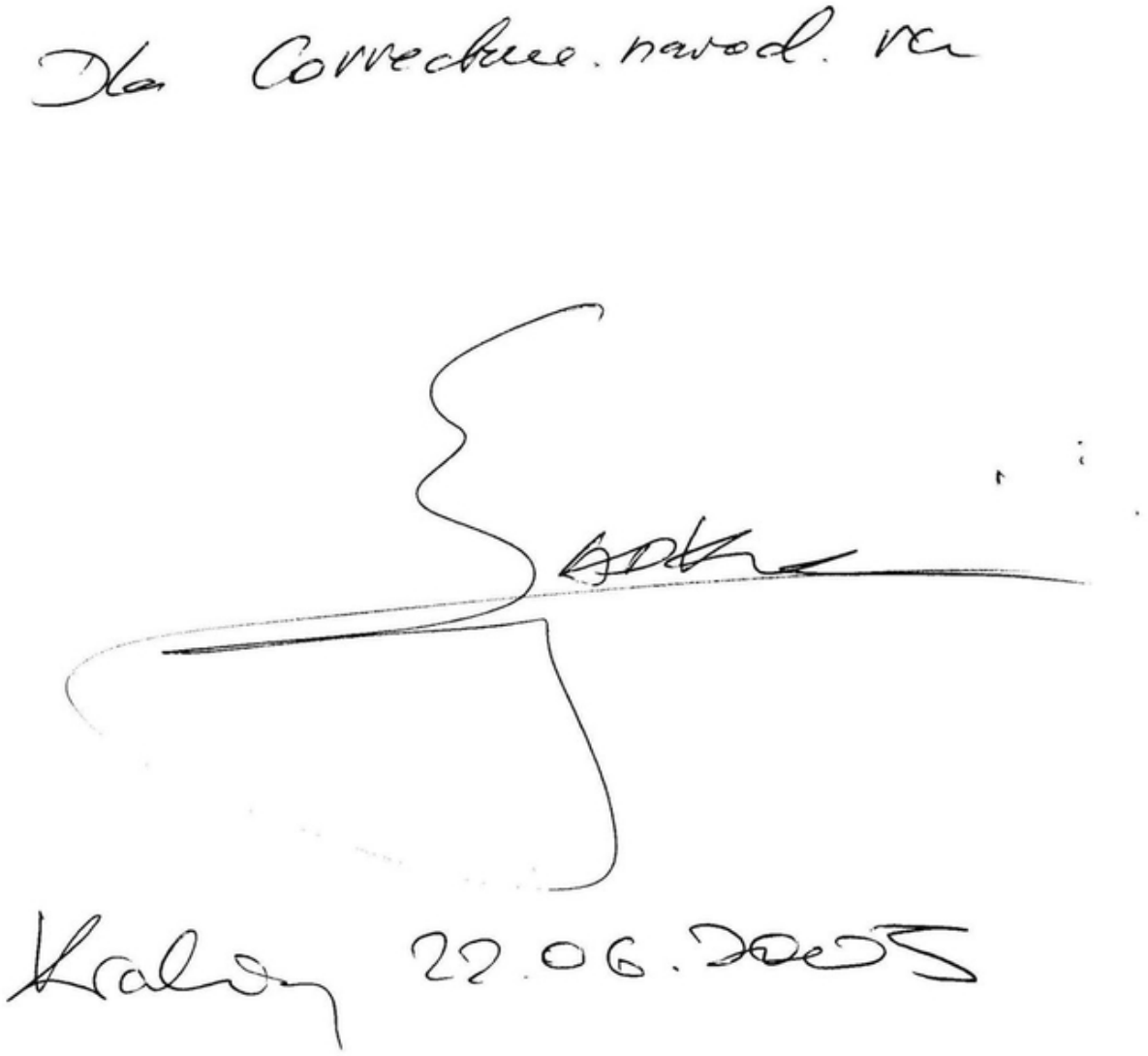
якогось хрестового походу. Я стільки таких речей у житті бачив, що на деякі питання, як то мовиться, махнув рукою.

Т. Г.: Чи можна ще попрохати автограф для нашого сайту?

А. С.: Будь ласка.

Т. Г.: Красно дякую.

А. С.: Будь ласка. Було дуже приємно.

Інтерв'ю з Анджеєм Сапковським

Дух книжки живе тільки в книжці

Переклад „Duch książki żyje tylko w książce" – wywiad z Andrzejem Sapkowskim.

Він створив найвідомішого героя польської фентезійної літератури, котрий у молодого покоління асоціюється перш за все з серією комп'ютерних ігор. Що автор «Відьмака» думає на тему адаптації і чому щораз рідше бере участь у зустрічах з фанами?

Наведене інтерв'ю автор Саги про Відьмака та Гуситської трилогії дав організаторам читацького фестивалю «Warsaw Book Show» після 2 років медійного мовчання. Захід відбувся 20-22 квітня 2018 року в «Ptak Warsaw Expo». Анджей Сапковський був спеціальним гостем події.

Warsaw Book Show: Чи вибачили Ви творців фільму 2001 року?

Анджей Сапковський: Не перебільшуймо, не перебільшуймо. І не порівнюймо той фільм з «Володарем Перснів» чи «Грою престолів». Інші часи, інші уклади, інші бюджети. І тут, у нас, на нашому подвірці фільмова галузь видала в той час більше халтури, аніж шедеврів, — і фільм «Відьмак» просто вписався в стандарт. Коли мова йде про екранізацію літератури, то я сам бачив у житті багато фільмів значно гірших. Правда, бачив також і багато значно кращих. І що з того?

WBSh: Останнім часом Ви рідко відвідуєте конвенти та читацькі заходи. Це втома від фендому (якщо ще можна говорити про польський фантастичний фендом в традиційному розумінні цього слова)?

A. C.: Цього року мені виповниться 70 літ. Зі сивиною на карку якось дивно пригасає запал до забавкових заходів, на котрі в додаток треба їхати цілу ніч залізницею. У минулому, звісно, подорожував отак, зараз же якось не хочу. І більшість конвентових принад якось дивно втратила привабливість. Або лікарі їх заборонили. Тож, коли мова про втому, то радше про класичну, тілесну, сказав би я. Фендом має мало стосунку до того — хоча трохи має, бо час змінив не тільки мене. Останнім часом до польського фендому, як улите, пасує старе римське прислів'я про сенат: senatores boni viri, senatus autem mala bestia (прим. – лат.: "сенатори – то добрі мужі, сенат же – то зла звірота"). Та й boni viri у більшості з фендому позникали, щораз їх менше. Або змінилися до невпізнання — і це не на краще. Кажу це з позиції того, хто ніколи до фендому не належав і ніколи з ним себе не ототожнював. І не мав та не маю жодних зобов'язань перед фендомом, особливо щодо вдячності.

WBSh: У загальній свідомості про Вас опінія як про письменника недоступного, такого, що уникає близьких зустрічей з фанами. Чи це справедлива осуда, чи це ярлик, причеплений медіями?

A. C.: Абсолютно точно друге. Один із прикладів незліченних дурниць, вимислів і фейків, які циркулюють про мене. І вже усталилися у, господи помилуй, «загальній свідомості». Зрештою прошу самим оцінити: задано лише третє питання і вже три неправди-напівправди. Зустрічі з

читачами я незмінно для себе цінував і ціную. А чому рідко до них доходить справа? Сказав: сивина на карку. Не сяду на потяг, аби цілу ніч їхати на конвент у селищі Дужедалечанське. Або до Щедаліграда на зустріч з читачами в тамтешньому будинку культури. Природно, що ані Дужедалечанське, ані Щедаліград не приймуть ґречної відмови, образяться, розпочнуть у мережі срач, назвуть мене пихатим або й гірше. І те піде в світ. І ввійде до «загальної свідомості». І, nota bene, зроблять купу сміху. З акцентом на «зробити купу».

WBSh: Що Ви порадите наймолодшим або зовсім недосвідченим читачам Відьмацької саги: з чого треба починати? Чи ознайомлення з оповіданнями є необхідним при читанні П’ятикнижжя? Чи може, треба починати з «Сезону гроз»?

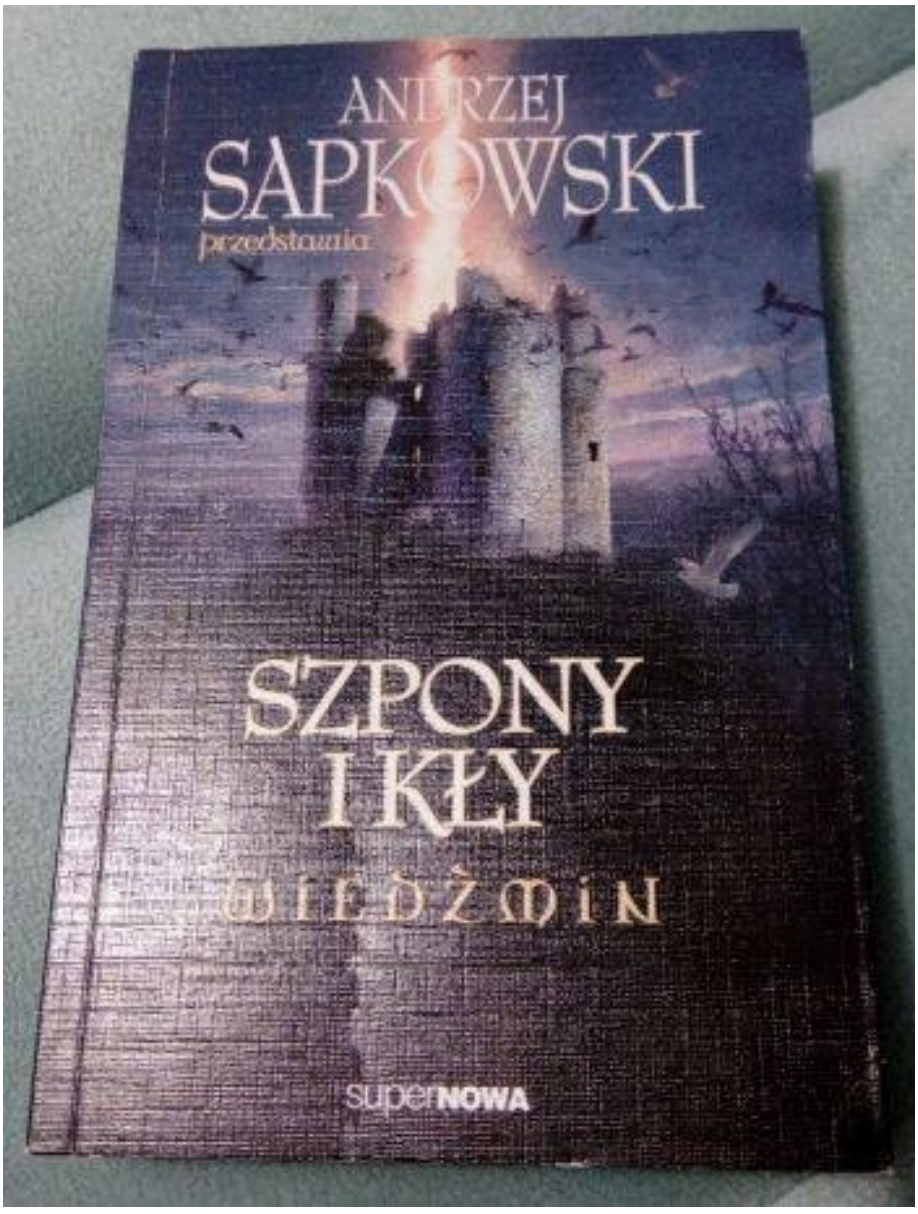
А. С.: Починати завше належить класично, значиться, з початку. У випадку Відьмацького циклу початок то обидва fixup’и, тобто збірки оповідань. Після них належно було б приступити до читання п’яти томів циклу. А на кінець, якщо хтось матиме охоту, можна взятися за «Сезон гроз», себто сайдквел. Таку черговість я пропонував би. Несміло. Бо можна почати з прочитання пенталогії. Можна почати з «Сезону гроз», хронологічно передуючого пенталогії і більшості оповідань зі збірок. У багатьох книжкових циклах внутрішня хронологія розходиться з черговістю видань, і читачам то не заважає.

WBSh: А що Ви скажете читачеві й глядачеві, котрий світ Відьмака знає тільки з ігор, або незабаром узнає з серіалу?

A. C.: Читач, котрий відьмака знає тільки з ігор. Чи не ріже вухо Вам цей фальш? Дисонанс? Ані оксюморон? Ані contradictio in adjecto (прим. – лат.: “протиріччя у визначенні”)? Той, хто знає відьмака виключно з ігор або інших адаптацій, читачем не є, бо читач то той, хто читає, а не грає чи дивиться. Тому останньому я порадив би читачем стати. Коли він дійсно зацікавлений у вивченні світу Відьмака.

WBSh: Чи слідкуєте Ви за сучасним польським фентезі? Як прокоментуєте останню моду на «слов’янськість» наших родимих письменників, котрі (у менш чи більш прямий спосіб) признаються, що натхнені Відьмацькою сагою?

A. C.: Утримаюся від коментарів. Аби коментувати чужі досягнення не маю ані права, ані високого чола, ані схильності. Ані бажання, last not least.

WBSh: Який вплив Ви мали на створення антології «Пазури й ікла»?

A. C.: Якщо дачу зеленого світла цьому підприємству можна вважати впливом, то вплив мав.

Я схвалив ідею «Нової Фантастики» оголосити конкурс на «відьмацьке» оповідання для вшанування 30-ої річниці публікації оповідання «Відьмак» на сторінках часопису. Дав видавництву SuperNOWA зелене світло на видання антології з вибірки оповідань, надісланих на конкурс, і вибірку ту схвалив.

WBSh: Чи бачили Ви мюзикл, натхнений Вашою творчістю? Якщо так, то що про нього думаєте?

A. C.: Бачив, адже був на прем'єрі. Спектакль дивився зі задоволенням, кілька song'ів навіть наспівував пізніше – у міру скромних можливостей. Словом: chapeau bas (прим. – фр.: "знімаю шляпу"). Рецензії у медіях теж були позитивні.

Як цікавеньке, зазначу, що перший «відьмацький» мюзикл з'явився ще раніше. У Росії. Натрапив на нього в Інтернеті, зовсім випадково, бо створений він був цілковито без моєї участі, не споминаючи про такі дрібниці, як згода чи контракт. Навіть не завдали собі труд мені про нього повідомити.

WBSh: У багатьох інтерв'ю Ви критично відповідали про мультимедійні всесвіти (у контексті ігрових адаптацій Відьмака, але не тільки). Ви не змінили думку про медії, у котрих «не користаються малими літерками»? Зрештою, з коміксом удалося, і багато фанів вважають, що серіал дев'яностих років дуже вдало передає дух книжок…

A. C.: Хотів би бути – може, нарешті буду – добре зрозумілим, позаяк моя відповідь на тему ігор щоразу викликає срач у мережі. Гра, базована на книжці, може бути відмінною грою, зробити фурор серед гравців – як зробив його «The Witcher». Комікс на літературній основі може бути number one серед коміксів. Фільм зі сценарієм за мотивами книжки може бути захоплюючим хітом бокс-офісу – коли так, першим поціню, віддам честь, зніму капелюх. Але ніщо не змінює факту, що то вдалі адаптації літературних творів у інших медіях – з акцентом на «інших». Адаптації, наділені всіма вадами адаптацій. Не можна ставити книжки і їхні адаптації в один ряд, порівнювати їх і об'єднувати, бо то речі непорівнювані і непоєднувані. Вони не мають точок дотику. Загадка для мене: хто вигадав ону «передачу духу», приписувану адаптаціям. Хоч би й була адаптація шедевром у своїй галузі, дух книжки живе тільки в книжці і є непередаваним.

WBSh: Ви часто підкреслюєте прив'язаність до свого міста – Лодзі. Не відчуваєте спокуси зробити її сценою для якоїсь історії і тим хоч трохи зарадити її страшній недооцінці в сучасній літературі?

A. C.: Якось такої спокуси не відчуваю. Forse altri cantera (прим.: можливо, інші оспівають), як казав поет.

WBSh: Може, час знову вразити читача, як-то Ви зробили зі «Змією» у 2009 році?

A. C.: Може. Хто зна?

WBSh: Чи видасте свої письменницькі плани на найближче майбутнє?

A. C.: Ні.

Буде чергова книжка у всесвіті Відьмака

Переклад "Andrzej Sapkowski: Będzie kolejna książka w uniwersum Wiedźmina".

«Маю у планах написати чергову книжку у всесвіті Відьмака. Буде щось типу приквела» – повідав Анджей Сапковський у ході зустрічі з фанами підчас фестивалю Warsaw Comic Con.

Недавно Ви зустрілись з шоуранером Netflix'івського «Відьмака» Лорен Шмідт-Гісріх. Ви видасте, на якому етапі є виробництво серіалу?

А. С.: Варто почекати. Знімуть, передплатите собі Netflix і побачите. Нащо поспіх?

У такому разі якою є Ваша участь в екранізації? Така, як у Джорджа Р.Р. Мартіна у «Грі престолів»?

А. С.: Я вважаю, що моїм завданням як консультанта є гарантування, що в жодному моменті серіалу не заспіває Ед Ширан.

Це я можу гарантувати. Повірте мені, панове, хотів би вам щось ще повідати, але Netflix записав у контракті, що мені невільно про це розмірковувати. Якщо я порушу це правило, то спіткає мене сувора кара. Але я не боюся, що та кара мене спіткає, бо я й так нічого про виробництво не відаю.

Не вірю, що після зустрічі з пані Шмідт Ви нічого не знаєте. Очевидно пілот уже скінчений.

А. С.: Не можу зрозуміти, що цікавого в тому, що пані Шмідт скінчила пілот? То її робота! Закінчити пілот – такий має фах. Скінчила пілот і файно. Що в тому цікавого? Нехай мені хтось утлумачить.

Ви читали той пілот?

А. С.: Так.

Що Ви про нього думаєте?

А. С.: Він ОК. Обмовимося: маємо діло з фахівцями. Ці фахівці – це Netflix. Хто бачив їхню продукцію, той має більш-менш якесь поняття, що то за фірма. То фахівці – як щось роблять, то добре. Отака проста справа.

Звісно, але якщо йдеться, наприклад, про «Видозмінений вуглець», то він сильно відрізняється від літературної версії. Тут буде подібне?

А. С.: То проблема Netflix'а. Екранізації мають свої права. Хто дивився «The Expanse», той знає, що він дуже мало відрізняється від книжки. То в лоба сфільмована книжка, навіть ті самі діалоги. Позаяк з книжкою я познайомився сильно раніше, аніж з серіалом, у своїх мислях випереджав його: «Ага, зараз той скаже те, станеться те, а потім буде оте». Тому сказав собі, що наступного разу не читатиму книжку. На всяк випадок, бо мені те попросту заважало при перегляді. З «Грою престолів» не мав тої проблеми, адже серіал доволі сильно розійшовся з книжкою. Уже не знаю, що діється і що стане, бо книжки уже бракує – нема! Скінчилося тим, що вбили Джона Сноу, і я всім, кого хотів подратувати, сказав: «Уважайте, вб'ють Джона Сноу» – на що вони «Ну, ти що, глупий?! Це ж неможливо!» Ну, і вбили, тільки реалізували ту класичну схему, коли загинув і врятувався.

До речі, щодо «Гри престолів», котру Ви згадали, одначе то Мартін зоставив шоуранерам поле для самочинства. Сказав: «Я хочу закінчити книжку так. Моя дорога довша, але таким є кінець, і або користайтеся тим, або ні».

А. С.: Існують, завше існували і будуть існувати певні конфлікти між автором, кіношником і тим, хто має гроші. Для прикладу розповім панству, що Дієго Рівера, чоловік Фріди Кало, на замовлення Рокфеллера намалював колись мурал, величезний, як належить Дієго Рівері. Були там мексиканські сцени, але Рівера не був би собою, коли б у те все не вплів Маркса, Леніна, Сталіна. Звісно, Рокфеллер роздратувався і наказав той мурал замазати. Рівера заголосив: «Це моє мистецтво!», – а Рокфеллер відповідав: «Але це моя стіна!» Власне, тут і є та проблема: чия стіна, а чиє мистецтво. Хтось хоче грошей, позаяк ніхто не робить серіал на підставі Моргана, Саймонса, Претчетта – тому, що така людина робить це заради грошей. Вони знають краще, ніж я, як робити гроші, тому я з ними не сперечаюся. Якщо вони вважають, що в той спосіб зароблять свої гроші, то вони мають рацію, а не я. Очевидно, до певної міри. У певних моментах мушу, на жаль, втручатися, аби Ед Ширан не заспівав.

Маєте у планах написати щось ще, що розгорталося б у всесвіті «Відьмака»?

А. С.: Маю.

Якусь дрібну деталь у нагороду для усіх тих людей, котрі сьогодні сюди приїхали?

А. С.: Ще чого!

Колись на подібне питання Ви відповіли: «Якщо в мене гроші скінчаться», – а Netflix певно відважив спору суму, тож нова книжка радше за все не близько.

А. С.: Netflix нічого не відважив, бо не такий глупий. Серіалу ще нема. Спокійно, не в тому річ. Я дужих потреб не маю: хлібець з кав'яром, трохи цитрини, дві або три устриці – і живемо. Не кажу нічого з інших причин – крадуть замисли. Маємо справу з тим, що польський фендом у цю хвилину перетворився на таке маленьке гніздо змій. Велике кодло, що сичить, кусає за гомілки, а того, кого не в стані укусити, обсцикає. Але взагалі-то я вже для деяких не є аж таким привабливим автором, щоби в мене красти. Але для певності, береженого бог береже, я нічого не кажу. Наступна книжка буде о пароплавах.

А закордонні видавці не тиснуть на Вас, щоби наступна книжка була про відьмака?

А. С.: Закордонні видавці можуть собі тиснути, але своїм жонам – не скажу на що. Багато з них досягло вже, так скажу, етапу «Сезону гроз» і хочуть більше. Але я маю ще «Гуситську трилогію» у запасі. Ну, і добре – вже принаймні десяток записався, тож скоро побачимо її на багатьох різних європейських, і не тільки європейських, мовах.

Яка є Ваша улюблена частина «Відьмака»?

А. С.: То, як питати батька, котрий має шість паскудних дочок, котру він любить найбільше. Не в стані відповісти, бо не роблю таких рейтингів. Може, та найновіша, котрої ще нема. Так, ота буде найліпшою.

Як сильно змінився образ відьмака з перших оповідань відносно того, котрий зародився у Вас у голові в перший раз?

А. С.: Не дуже розумію. Що зародилося, то й постало. Ви передбачаєте, що я щось інше вигадав, або що щось інше написав?

Я припускаю, що в момент, в котрий Ви замислилися про написання, Ви мали інший образ, ніж той, котрий написали.

А. С.: Оце вже ближче до того, що варто було сказати. Я вже багаторазово говорив, хоча бачу в залі багато осіб, котрі доволі молоді, що не могли бути на моїй попередній зустрічі, бо та була давно. Факт і правда такі, що я писав оповідання «Відьмак» на конкурс. Ніколи не мав наміру написати друге оповідання. Така мисль у моїй голові не виникала. Вона з'явилася значно пізніше, коли дійшов того, що письменницька справа то гарна справа, і можна було б спробувати нею зайнятися. Очевидно, то була чиста фантазія, бо було абсолютно неможливо жити з письменництва, навіть мого. Думаю, що відповідь на те питання є засаднича різниця, виникаюча з того, що перше оповідання «Відьмак» є, як кожне оповідання, коротке. Хтось колись сказав, що роман то є площина, а оповідання лінія. На тій лінії є початок, середина і кінець. Оповідання в силу речей мусить бути дещо іншим, ніж роман. І від відьмацьких оповідань до відьмацьких романів минуло трохи часу. Затим певні речі, котрі Ви називаєте образом чи баченням, могли зазнати зміни.

Що Ви думаєте про оповідання з книжки «Пазури й ікла»?

А. С.: Не можу на їхню тему сказати багато. Народився замисел. На замисел припала

редакція «Нової Фантастики», котра хотіла в якийсь спосіб відзначити тридцяту річницю публікації оповідання «Відьмак» у журналі. Вирішили оголосити конкурс оповідань, дія яких відбувається у відьмацькому всесвіті. Очевидно, завчасно запитали мене, чи не маю я щось проти – абсолютно не мав. Ті оповідання почали стікатися до «Фантастики». Ті, котрі кваліфікувалися до друку, надрукували. Не знаю точно, хто був ініціатором видання оповідань книжкою («Супернова» чи «Фантастика»). У будь-якому разі якийсь консенсус постав. «Супернова» прочитала ті оповідання, зробила повторно оцінку того, чи оповідання підходять для книжки, і книжку видала – на тому кінець. Більше зі своєї сторони чогось особливого додати не можу. Приблизно половину з тих оповідань я читав – не більше, половину.

Ви згодилися б на те, щоби такі книжки з'являлися частіше?

А. С.: То видавець вирішує. Питаєтеся про такі речі в автора? У Польщі? (Сміх) Напевно в такому випадку не буду протестувати, бо чому б ні?

Чим Ви керувалися при зміні оповіді в книжці «Володарка Озера»? З чого то виникло?

А. С.: Я того не зауважив. Книжка була, певно, дещо товстіша, адже було заплановано п'ять книжок у циклі, але намножилося стільки сюжетних ліній, які треба було позакривати. Всі повішені раніше на стінах рушниці мусили вистрелити. У зв'язку з тим книжка дещо роздулася. Натомість, щоби там змінився стиль… Позволю собі як знавець теорії змови підозрювати в питанні якусь засідку на кшталт «Хто за нього ту книжку написав, що вона так відрізняється?». Спростовую – я її написав.

У «Володарці Озера» була лінія дівчини, що досліджувала історію Геральта.

А. С.: То така техніка «флешбеку» або «флешфорварду». Може бути так, що на перших томах саги мені не спало, що це є файне фабулярне рішення. Але то тільки техніка, нічого більше.

Чи маєте в планах вернутися в якийсь спосіб до «Гуситської трилогії»?

А. С.: Ні.

Чи появиться якесь оповідання або роман, що торкається інших історичних реалій?

А. С.: Не виключаю. Маю щось таке, що так скажу, на верстатці, але ще зарано, щоби про будь-що конкретне говорити. Хотів би щось таке зробити, але як самі запевне бачите, у мене не швидко йде. Я не люблю працювати на час.

Чи є шанс, що Ви будете в якийсь спосіб контролювати те, що сталося після подій «Володарки Озера»?

А. С.: Ні. То справа закінчена. Сага закінчилася, тож якщо я будь-що ще доповню у всесвіті Відьмака, а я маю такий намір, то радше за все то буде щось типу «приквела».

Бонгарт носив три медальйони: кота, вовка і грифа. Вовки появилися в «Крові ельфів», Бреген зі Школи Кота був у «Сезоні гроз». Чи відомо щось о Грифах?

А. С.: Не знаю, бо не написав.

Звідки взялася у Вас заінтересованість слов'янською культурою, котру так добре видно в

книжках?

А. С.: Заінтересованість? Я чоловік ренесансу, котрий, по-перше, має IQ 200, по-друге, народився у часи, у котрі існував культ читання. У зв'язку з цим до 10-12 літ перечитав все, що було можливо прочитати. Може, не було того так уже й багато, бо мова про пізні 50-ті. У будь-якому разі, все з того. І чому слов'янська? Рівно добре розбираюся в кельтській, у кодексі Бусідо – легко! Чому саме слов'янська? Вона просто одна з багатьох!

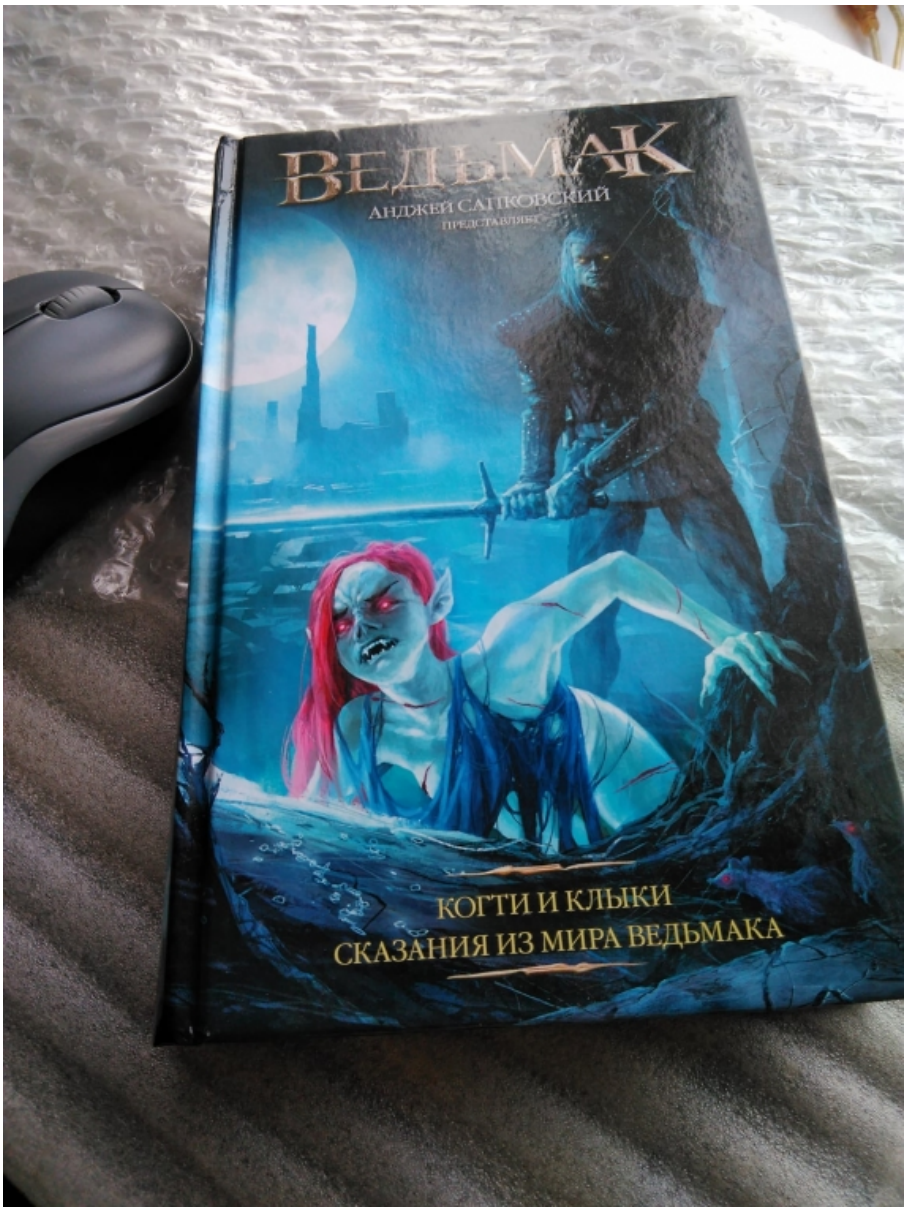
Чи є якийсь персонаж із серії «Відьмака», котрий Вам найбільше любий, або такий, котрий найгірше писався?

А. С.: Ще раз повторю: коли б персонаж не служив фабулі, то він у ній не з'явився б. А тим, як той персонаж виглядає і чи комусь подобається, переймаєтеся ви, а не я. Позаяк у моїй фабулі він з'явився, моїй фабулі послужив, то на мою думку не можна його з тої фабули усунути, бо фабула без нього руне. Той персонаж є необхідний. Немає значення, чи я його люблю, чи ні. Так само чи було мені трудно його описати, або чи було мені легко його описати. Одне напевно – він мусив з'явитися у книжці, аби послужити фабулі. Моя любов або нелюбов не має тут значення – взагалі зовсім. Ви можете вважати деяких персонажів краще написаними, гірше написаними, більш для вас привабливими, менш привабливими, правдоподібними, неправдоподібними, живими або картонними – то ваша оцінка, а не моя. Коли щось у моїй книжці є, то значить, не могло бути в тому місці нічого іншого. Не може замість баби, котра приходить до лікаря, прийти дід. Приходить дід до лікаря і мовить «Я хорий» (прим.: *можливо, жарт про схожість англ. «whore» та пол. «chora»*). І це щось цілковито інше, ніж коли приходить баба і мовить, що раніше не прийшла, бо була хора. Не можна вилучити бабу з дотепу про бабу – немає способу.

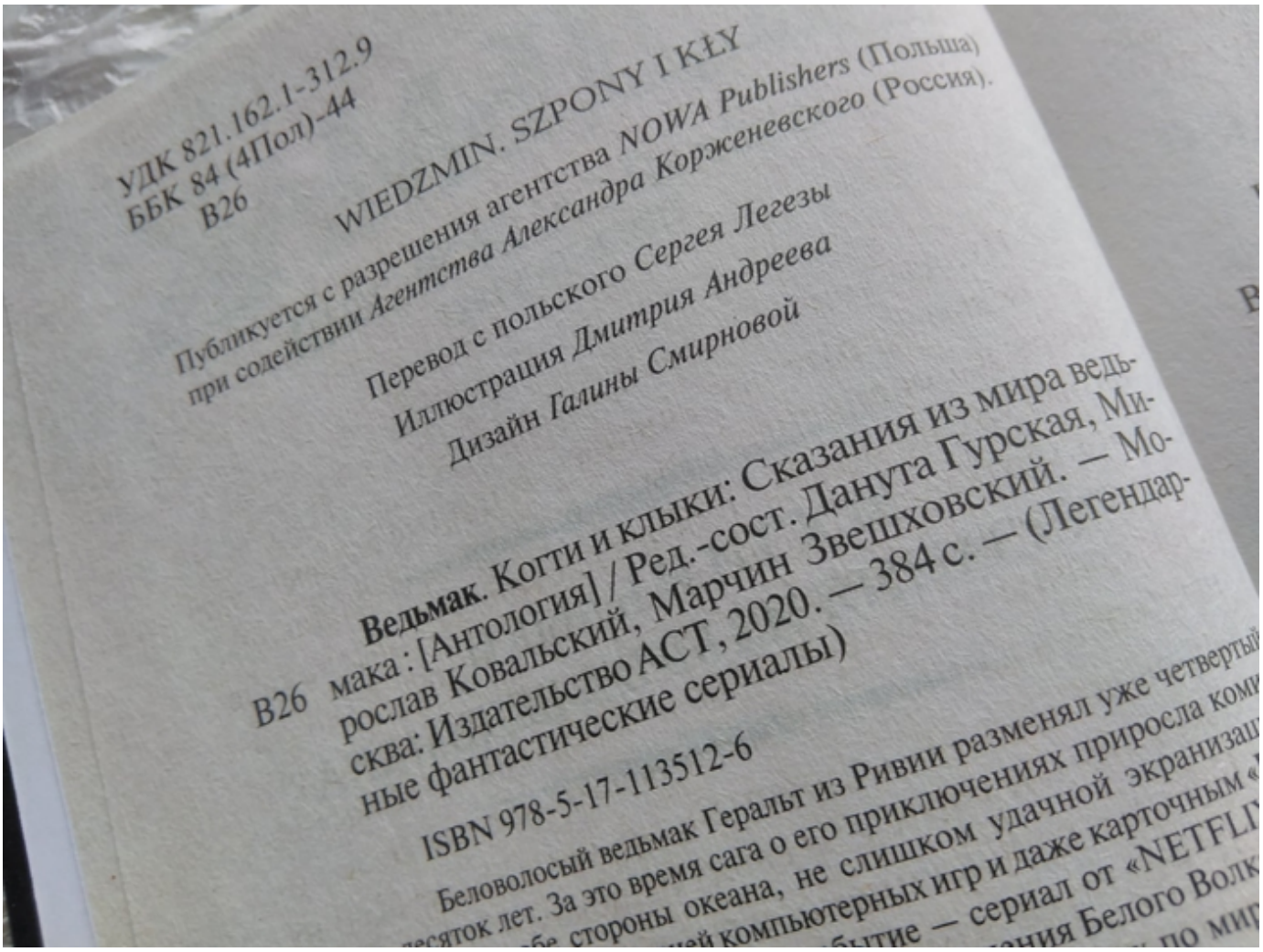
«Пазорі й ікла» або Гріх Легези

Оригінально публікація на ЖЖ від 20.05.2021.

Рік тому я обурювався: український перекладач Сергій Легеза, взявшись спершу за російський переклад «для Росії», саботує власний майбутній український.

Ну, ось, це не посилка з РФ — книжка придбана в українському інтернет-магазині. Знову склалася ситуація, коли український читач має або чекати у моря погоди (зазвичай кілька років), або купувати російську книжку.

Чи правильно сподіватись на принциповість українського фандому? Досвід Вікіпедії мені підказує, що попит на україномовний контент за відсутності російського аналога незрівнянно більший.

Якось це дивно: коли в артиста гастролі в РФ, то «Куйок за буйок!» Перекладачеві ж розвивати ворожий культурний простір, простір, який тіснить наш, — можна. Чи принаймні всім до того байдуже.

Ні, я не противник російських перекладів українського пера. Я противник черговості, якої тримається пан Легеза.

«Яцек Дукай — очень требовательный автор» — інтерв'ю Сергія Легези для російського видавництва АСТ.

Наш-не-наш відьмак

Оригінально публікація на ЖЖ від 26.04.2021.

Цей допис планувався до релізу «Cyberpunk 2077» і був натхнений численними артами із кібервідьмаком Геральтом, котрі в очікуванні гри малювали фанати студії «CD Projekt RED». Навряд хтось із художників, які зображували Геральта, озброєного дробовиком, здогадувався, що такий персонаж давно існує, а надто, що цей кібервідьмак — українець. Мова про «Відьмака Великого Києва» номінально українського автора Володимира Васильєва. Цієї зими я нарешті ознайомився з кількома оповіданнями цього циклу.

У вже далекому 1999 році миколаєвець Васильєв підселив Геральта у світ, вигаданий ним раніше для «Техніка Великого Києва», також відомого як «Полювання на дикі вантажівки» (1997). Щоправда мисливець на оскаженілу техніку не відразу прибрав собі звучне ім'я: заголовне оповідання майбутньої збірки спершу надрукували у часописі «Если» під назвою «Грем із Великого Києва». Та невдовзі письменник отримав дозвіл на тезоіменитство від самого Сапковського. Не знаю, до чи після згоди польського метра, але оповідання того ж року перейменували в іншій публікації.

Згодом оповідань про відьмака Геральта з Великого Києва назбиралося на дві збірки. Перша з них — «Відьмак Великого Києва» — була видана українською мовою видавництвом «Зелений пес». На жаль, знайти це видання 2006 року зараз неможливо. Російське найсвіжіше перевидання, ймовірно, приурочене до виходу раніше згаданої польської відеогри, було в 2020 році. Однак російські книгарні не надсилають книжок в Україну, позаяк їм лінь розбиратися, чи містить замовлена книга заборонену антиукраїнську пропаганду. Українське ж перевидання очікувати марно — Васильєв є політичним емігрантом і перебуває у Російській Федерації. Тож для ознайомлення я придбав собі вживане російське видання 2003 року. Придбав, до слова, напрочуд дешево — за 30₴ з урахуванням пересилки. Дешевше за легендарні штани!

Чесно зізнаюсь, що починав читати збірку з наміром нещадно розкритикувати «Хрещеного батька російського кіберпанку» за паразитування на чужому розкрученому бренді й взагалі графоманію. Одначе з другого ж оповідання відчув, як якість текстів певно й майже неухильно росте. Окремо хочеться відзначити третє — «Довг, честь і taimas» (в українському перекладі хибно «Борг, честь…», хоч мова явно про обов'язок). Це вершина художної й оповідної майстерності серед представлених п'яти творів, до якої я не маю жодної претензії, і яку навіть радив би до прочитання. А от наявні зауваження до решти оповідок спробую послідовно викласти далі.

По-перше, хоч Васильєв у своїй статті-маніфесті «Кіберпанк для руських і неруських» приписав свій цикл про відьмака-киянина до згаданого жанру, «Великий Київ» абсолютно не належить до кіберпанку. Не експлуатуються навіть атрибути, як-от віртуальна реальність, кіберпротезування, автоматизація побуту тощо. Я не побачив і сліду наріжних жанрових тем: ані кризи самоідентифікації, ані кризи суспільства споживання, ані поглинення держави приватним капіталом. За атмосферою світ оповідань ближчий до постапокаліптики в її порадянському вияві, просякнутому романтикою нишпорення по занедбанням і недобудовам завершеної епохи. Якщо мегаполіс класичного кіберпанку живий і бурливий, то Великий Київ Васильєва, що розкинувся на всю Україну, є суцільним мертвим бетонним захаращенням, яке наративно мало відрізняється від звичного пейзажу з байраків, гір і лісів. Воно хіба що інколи дозволяє авторові продемонструвати недолугу городянську кмітливість: наприклад, коли Геральт спорудив рожен із підручного брухту. Причому постапокаліпсис у

всесвіті Геральта-киянина недоконаний, як не був він доконаний при крахові радянської держави: міста реальності стоять, де і були, лишень у оточенні нетрів і переназвані районами.

Замість розвинених технологій, очікуваних від кіберпанку, у творах маємо справу зі своєрідним карго-культом, чимось на подобу техножрецтва з всесвіту «Warhammer 40k». У теорії цікава й перспективна концепція, проте, на жаль, зображені «Техніки» з великої літери доволі схематично. Більш-менш чітко позначене лише їхнє ієрархічне положення в суспільстві. Можливо, у романі-зачині — у «Технікові Великого Києва» — діяльність цієї верстви розкрита куди глибше, та я можу судити тільки за оповіданнями-продовжувачами. А в них ця умовність незбагненності технологій підкреслена необачним поводженням із термінологією: на одній сторінці можуть сусідувати «джерело техніки» на позначення джерела електричного живлення і банальна «електростанція». Природа живих машин, для боротьби з якими і необхідне ремесло Геральта, також лишається поза увагою. Це штучний інтелект чи магія? Чи псіонічний «дух машини», як у згаданому «Келепі 40-го тисячоліття»? Звісно, явище легко прийняти як природний закон конкретної світобудови. Але його підважує ігнорування необхідності екосистеми для самовільних механізмів. Автор згадує, що дикі автомобілі роз'їжджають автострадами, а заводи самі по собі збирають нову залізну дичину, але не демонструє життя машинерії, а тим паче не пояснює, що стримує «живих» і механічних істот від «остаточного рішення питання» одне одного. Які чинники, окрім гірстки відьмаків, тримають рівновагу сил і чисельності? Куди і чому їдуть «дикуни»? Що роблять, коли не шкодять людству? В оповіданнях свідомі машини виконують одну роль — вони мішені, проблема. Поза тим їх не існує. На протязі більшої частини тексту автор просто забуває, що наділив їх волею. Винятки є. Наприклад, автомобіль харківського орка Семена, котрий демонстрував прихильність до Геральта. Проте одиничність контрприкладів підкреслює тенденцію.

Так, світ Великого Києва населений зокрема орками, які, до слова, найчастіше представляють тубільців, і ельфами, котрі, на мій позір, є другою за числом групою серед персонажів. Парадоксально, але лишень зрідка трапляються кияни із людського племені. Присутні вовгури, півростки і навіть кобольди, але сюжетно зіграла лише ельфська підніготня. Причім орків зовсім не наділили якимись расовими рисами. Для прикладу, приналежність до орків Синтії (місцевого аналога чи-то Цирілли, чи-то Ренфрі) лишалась просто цікавим фактом зовнішності, який, можливо, епатував на межі тисячоліть, — аж допоки художники не змогли донести сексуалізований образ орчихи до широких мас.

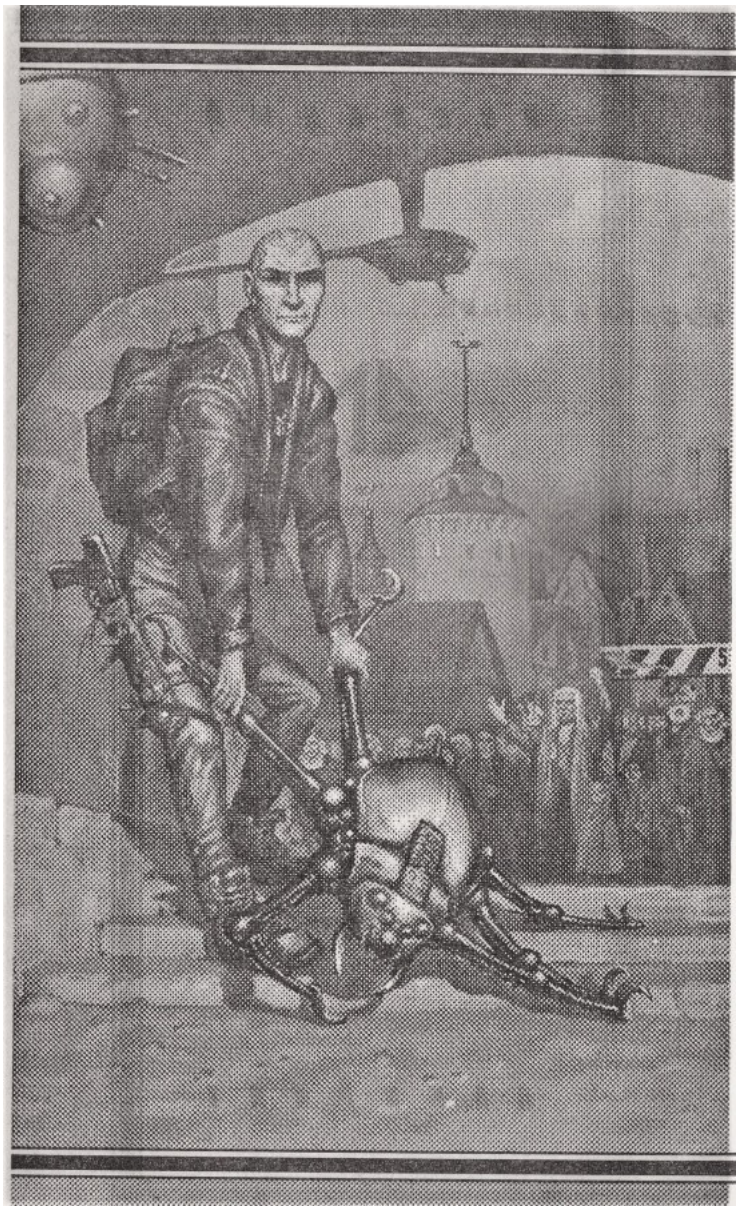
Оповіданням без малого два десятиліття. Примітним артефактом епохи стала згадка в одному реченні у різних значеннях «сидюка» і «дисковода». Йшлося про одночасну наявність у «крутого» ноутбука дисководів для дискет і компакт-дисків. Думається, зараз мало хто подумає про «флоп», почувши «дисковод». Утім, вже й оптичні приводи малопоширені і сприймаються скоріш як данина старокористувацькій звичці, аніж необхідність. Не менш помітною реалією часу є відьмацька порада класти ноутбук у рюкзак не до спини, адже нині відділи під них роблять саме там. Також у контексті змін справдешнього світу надцікавим є самоспраджуване пророцтво майбутнього письменника-втікача: «Довг, честь…» без будь-якої сюжетної потреби починається зі згадки якогось «Кримського Переділу». Не думаю, що це можна назвати письменницькою прозірливістю, для котрої в загальному випадку підґрунтям є спостережена народна опінія. Справа в тому, що вже тоді Володимир Васильєв жив на дві

батьківщини, проводячи півроку у Москві. Тож це озвучене бажання є радше відгомоном російських великодержавних болів, котрі так легко прищеплюються «новонаверненим» росіянам. Вони, відірвані від постколоніальної рідної землі, висаджують імперіалізм нової батьківщини у ґрунт туги за малою. Та то окрема складна тема.

До контексту епохи можна віднести й особливості характеру головного героя, а він таки дещо відрізняється від первенця Сапковського. Геральт пана Анджея є лише номінально антигероєм, і паскудство його характеру так і залишається авторським епітетом, нерозкритим ані діями, ані подумами. Геральт же добродія Васильєва, на мою думку, є куди гіршою персоною. Його користолюбство справжнє, байдужість глибша, а найгірше, що він, написаний людиною 90-х, вдається до понтів — вдається щиро й некритично. Чітку моральну межу між біловолосим Геральтом із Ривії і голомозим Геральтом із Великого Києва проводить перша ж оповідка циклу.

> *Детей похищал я. Вы ведь отказались заплатить сразу.*

— Геральт із Великого Києва.

Я не можу уявити, щоб Геральт із Ривії домагався заслуженої, але непосильної плати за вже

виконану роботу у такий спосіб. Геральт із Києва спокійно грає з почуттями батьків, а надто — робить це виключно, щоб провчити наймачів. Заплачений «компот» (наркотик?) він одразу віддає постачальникові їжі на закриту територію, чим рятує від голоду ним же розорених. Тож єдиний зиск із убивства монстра з наступним переховуванням дітей — це втіха самолюбству. Втіха через невиправдану жорстокість, подана письменником без будь-якої догани. Напроти, «Нечего было надувать Москву», «Скоро жирок-то сойдёт с тебя» — чуємо осудливі слова і думки Геральта на адресу тубільців, хоч єдина провина мешканців території — неспромога погодитися на велику ціну відьмака.

У сучасних реаліях етичною контроверзою, хоча й набагато меншою, видається представлення в тексті жіночих персонажів, а саме відьмачки Синті та рабині Ксани. В обидвох випадках жіноче єство зображене напрочуд стереотипно, а в поведінці Геральта як компаньйона з'являється якийсь «військово-дідівський» момент. Початок арки Синтії я б назвав навіть карикатурним. Однак її оповідання — «Нянька» — є (майже) вдалим. На жаль, нота його потужного фіналу була збита до кісток меркантильним епілогом, де автор перелічує й підкреслює матеріальний профіт, отриманий відьмацьким цехом із тої притичини. Оцінювати оповідання Ксани важко, з кількох причин. По-перше, через порушені у «Батьківщині байдужості» складні й важкі теми дитячої смерті й материнського інстинкту. По-друге, бо по факту це два оповідання: окремо існують митарства Ксани в сучасності, і осібно є юнацтво майбутнього Геральта, котрий у Васильєва дитиною «по-мартин-сьюшному» носив прізвисько Генерал.

Підсумовуючи все написане, я б вишукував тести збірки за вартістю наступним чином:

1. «Довг, честь і taimas»,
2. «Нянька»,
3. «Питання ціни»,
4. «Батьківщина байдужості»,
5. «Відьмак Великого Києва».

На диво, оповідання, що починалося майже з дослівного цитування Сапковського, складалось майже суцільно з експозиції, а завершувалось з гірким присмаком здирства, породило серію, хоч не видатну, та варту уваги. Шкода, що цей всесвіт через політичні причини не може отримати українську відеоігрову чи комікс-адаптацію. Між тим, перевидання ждуть.

> *Багато незадоволених вимог на видання російських авторів (переклади на українську): В. Войнович «Москва 2042», Г. Троєпольський «Білий Бім Чорне вухо», Ф. Достоєвський «Злочин і кара», **В. Васильєв «Відьмак Великого Києва»**.*

Науково-дослідна робота в бібліотеках Хмельниччини. Вип. 12. / Упр. культури, національностей, релігій та туризму Хмельниц. облдержадмін.; Хмельниц. ОУНБ. – Хмельницький, 2017. – С. 25.

Конкретна розмова авторів позаду ігор «The Witcher» та «Metro 2033»

Оригінально публікація на ЖЖ від 12.06.2020; Переклад статті 2017 року.

Відьмацький романіст Анджей Сарковський каже, що він нічим не завдячує іграм, проте автор «Метро 2033» Дмитро Глуховський вважає, що ігри зробили їх обох.

Серії фантастичних (звісно, доволі різних) романів «Відьмак» та «Метро» поділяють спільну східноєвропейську культурну спадщину, а також успішну подорож з м'якої палітурки на наші екрани — вже як телесеріали, відеоігри і, у перспективі, кінофільми. Проте письменники, що стоять за ними, не могли би бути більш різними, ніж є.

Того дня, коли ми зустрілися в Лондоні, Анджей Сапковський мав з'явитися на панелі, розповідаючи, як сюжетна гра поглибила оповідь. Чому автор «Відьмака», який відкрито заявляє, що не грає в відеоігри, бере участь у розмові щодо їхніх заслуг в оповіданні історій?

«Примус. Я неодмінно би уникнув участі в чомусь подібному, якби була моя воля» — каже мені лодзинський письменник. «Я знаю свій обов'язок. Коли вас запрошують на захід, ви робите те, що організатори очікують від вас. Усім байдуже, чи подобається це вам, чи ні».

І це суть Анджея Сапковського. Він буде робити свою роботу і відповідати на кожне питання на своєму шляху, але йому байдуже, що комусь не сподобається його відповідь. Чи образить. Проте зважте: читати про його самовпевнені погляди не те саме, що чути їх особисто.

Сапковський це грайливий харизматичний хлопець із певною зневагою до банального, яку людина може надбати лише з віком. І він рідко припиняє балакати. Поєднайте цю словесну

лавину з чіткою позицією по більшості тем, і суперечки мусять послідувати і слідують. Але я намагаюся скерувати розмову подалі від цього. На мить, принаймні.

Я спитав Сапковського, чи сподівається він чогось навчитись на панелі, якщо він не має вибору, окрім як бути присутнім.

«Я дуже сумніваюся щодо цього» — сказав він, і підкріпив цитатою Редьярда Кіплінга: «Захід є Захід, а Схід є Схід, і їм не зійтися вдвох [прим.: рядок з Балади про Схід і Захід]. Література та відеоігри, як Захід та Схід. Немає нічого поганого в адаптації книжок у інше вираження, але ти не можеш казати, що всі в одному човні. Це що почати все з коміксів, потім з'явиться серіал, потім фільм, а потім книга. А потім усе це узгоджуватиметься разом. Лайно собаче».

> *Де місце для глибини або витонченої мови, з якими ігри могли би піднімати культуру? Нема!*
>
> *— Анджей Сапковський.*

Але що, якби Сапковський сам написав все це? Якби він очолив адаптацію свого оригінального матеріалу, незалежно від форми?

«Якщо ти стверджуєш, що ти можеш все, ти не можеш нічого» — була його відповідь.

Бажання Сапковського триматися своїх сильних сторін і часові обмеження в роботі над книжками про Відьмака сприяли відмові в співпраці «CD Projekt RED», коли студія тільки-но почала роботу над тим, що стане в 2007 році першою грою серії. Але було й ще дещо: пан просто не вважає відеоігри засобом вираження, здатним до доброї оповіді.

«Відеоігри мають інше призначення» — каже мені Сапоковський. «Вони інакше працюють. Скільки змісту може бути в рядках тексту, коли герой йде через ліс та балакає з білкою? Де література в цьому? Де місце для глибини або витонченої мови, з якими ігри могли би піднімати культуру? Нема».

Тож «CD Projekt RED» довелось обійтися без його участі в розробці гри. «Пропозиція була така: вони базують гру на моїх книжках і створюють свою власну історію» — пригадує Сапковський. На що він відповів їм: «Добре, це ваш клопіт тепер».

Доволі проста вигідна угода для обох сторін, правда? Як каже сам Сарковський: «Важко сказати Ні на пропозицію адаптації, що надходить разом з купою грошей. Мабуть, лише дурень скаже ні».

> *CDPR зухвало приховує походження гри. Про це написано дрібним шрифтом — вам знадобиться мікроскоп, аби побачити, що гра базована [на моїх книжках].*
>
> *— Анджей Сапковський.*

І все ж, стосунки з «CD Projekt RED» явно погіршуються з роками. Що ж саме пішло не так?

«Я не маю нічого проти гри як такої. Я вважаю, що це високоякісний продукт. Весь отриманий CDPR зиск абсолютно заслужений. Я не маю нічого проти відеоігор взагалі. Я не маю нічого проти людей, що грають в них, навіть якщо я ніколи не грав і не буду» — каже Сапковський. «Уся ворожнеча почалась, коли гра почала псувати мій ринок».

Я написав перше оповідання про Відьмака 30 років тому» — продовжує він. «Коли я приходжу

на свої авторські зустрічі, там в аудиторії нема нікого приблизно мого віку. Мені 69. Там нікого такого. Всюди діти. Як деякі з них мають дізнатися (особливо в Німеччині, Іспанії та США), що мої книжки не мерчендайз до гри? Що я не пишу книжок по іграх? Вони не дізнаються цього, бо CDPR зухвало приховує походження гри. Про це написано дрібним шрифтом — вам знадобиться мікроскоп, аби побачити, що гра базована [на моїх книжках]».

Провини CDPR на цьому не вичерпуються, запевняє автор.

«Думка, поширена CDPR, що ігри зробили мене популярним поза Польщею, повністю хибна. Я зробив ігри популярними. Всі мої переклади на Заході, включно з англійським, були видані до першої гри».

А потім слідує проблема оздоблення книжок Сапковського зображеннями з гри.

«[Видавці] розуміють, що люди, які почали свою мандрівку з Відьмаком з ігор, можуть купити книжку. Можуть, адже не очевидно, що геймер стане читати книгу, а читач буде грати в ігри. Це стається, звісно. Я не буду заперечувати, що гра в певній мірі могла пожвавити мої продажі».

Проте Сапковський під запис стверджує, що з кожним читачем, якого він отримав завдяки успіхові ігор, він втратив іншого. Чи досі він вірить у це?

«Я вважаю, що результат десь рівнозначний, так. В будь-якому разі, ще є люди, які грали в ігри, бо читали книжки. Отакі мої міркування, але я не певний. Я ніколи не робив дослідження».

«Я вважаю, що він цілковито неправий, та що він зарозумілий довбень» — каже Дмитро Глуховський у своїй московській квартирі на відповідь заявам Сапковського.

«Без ігрової франшизи серія Відьмак ніколи б не отримала цю несамовиту міжнародну читаність, яку має зараз. І мова не лише про геймерів, але і про ігрову пресу та галас, який та створює, і просто про відчуття виходу чогось величного, великого й вражаючого. Це чіпляє людей. Він би лишався локальним східноєвропейським феноменом без цього, і він би ніколи не пробився на Захід. Те саме з моїми книжками про Метро».

Корінний москвич Глуховський почав написання свого першого роману, «Метро 2033», у віці 17 років. Він опублікував його в мережі через п’ять років, виклавши у вільний доступ. «І так сталося, що розробники ігор були поміж перших читачів» — згадує Глуховський. «Креативний директор “4A Games”, Андрій Прохаров, отримав посилання на сайт від якогось свого друга, і прочитавши за ніч, він подумав, що це була б ідеальна історія для їхньої наступної гри».

> *Якщо ви працюєте з талановитими людьми, просто дайте їм свободу творчості під час інтерпретації вашої історії.*

— Дмитро Глуховський.

Глуховський фанат класичних «Fallout’ів» та гри «S.T.A.L.K.E.R.», що допомогло «4A Games». Їм не довелося багато переконувати, аби він дав своє благословення проектові. «Я вирішив використати цю можливість, щоб розповісти свій власний штиб історії, і я зовсім не розцінював відеоігри як загрозу моїй дорогоцінній власності. Напроти, я вважав це відмінною можливістю для просування всього Ай-Пі [прим.: IntellectualProperty —

Інтелектуальна власність]. І саме так це спрацювало».

Глуховський демонструє свій підхід із залученням творчого внеску інших і поза партнерством з «4A Games» також. Паралельно історіям про «Метро», написаним Глуховським, окрім офіційної трилогії, існує франшиза з десятками книг, базованих на його пост-апокаліптичному всесвіті. Всі вони написані «читачами, яких ласкаво просять стати вкладниками» (так їх зве сам Глуховський).

Якщо ви працюєте з талановитими людьми, просто дайте їм свободу творчості під час інтерпретації вашої історії» — каже він.

І він так робить.

«Вони мали першу книжку як натхнення, і вони більш-менш дотримувалися лінії першого роману» — каже Глуховський, пояснюючи процес адаптації книжки 4A. «Вони зробили чудову роботу» — продовжує він. «Я вважаю “Metro 2033” першим в світі ліричним, сентиментальним та філософським 3D-шутером».

«Тепер, для другої гри (“Metro: Last Light”) вони не мали ніякого сюжету» — каже він. «Вони не могли базувати сюжет гри на другій книжці, адже “Metro 2034” є спінофом, що сфокусований не на оригінальному протагоністі, Артемі, а на другорядних персонажах першого роману. Тож я мав створити окрему історію. Мій підхід тут був такий: Я пропоную свою допомогу; ви, хлопці, професіонали, ви зробили багацько видатних ігор. Ви краще знаєте, що працює, а що ні».

> *Я вже частина покоління, що не рахує відеоігри за дурнувату розвагу.*
>
> *— Дмитро Глуховський.*

«Я переконаний, що кожен персонаж, з яким ви стикаєтесь, має дещо, що є у кожної людини: почуття» — підкреслює Глуховський. «І почуття це те, що нас пов’язує. І почуття важливі для нашої віри в персонажа. І цю дуже важливу річ ігри можуть засвоїти в літератури».

Російський книжник далекий від заперечення ігор як засобу оповіді історій. «Я вже частина покоління, що не рахує відеоігри за дурнувату розвагу. Вони можуть легко бути витвором мистецтва, в залежності від того, хто створює, який в нього талант. Можуть бути повним сміттям, а можуть витвором мистецтва».

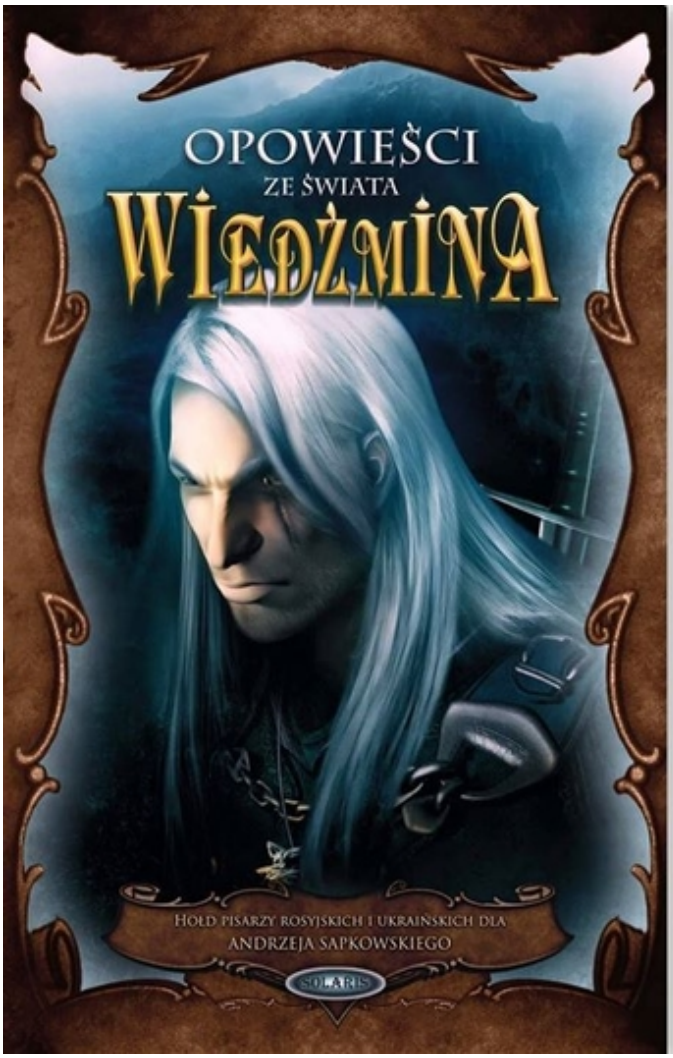
І хоча Сапковський не поділяє настроїв Глуховського, і незважаючи на його очевидне незадоволення від його бачення відносин з ігровою серією «Відьмак», він зовсім не шкодує, що робота його життя перетворилась на відеогру.

«Якщо не продаватиму права на адаптацію, я не зможу дозволити собі оренду» — поляк відпиває свій «Старопрамен»: «Не кажучи про пиво».

Автор: *Пйотр Байда.*

Зі щитом чи на щиті: польські аматори проти українських профі

Оригінально публікація на ЖЖ від 24.04.2020; Переклад [польської статті 2017 року]

У лютому минулого року «Нова Фантастика» оголосила конкурс на оповідання до «Тридцятиріччя Відьмака». З грудня найліпші твори можна прочитати на сторінках журналу. Пізніше, запевне, буде видана антологія.

Тут не уникнути порівнянь з іншою відьмацькою антологією, котру свого часу видав «Солярис». Головна відмінність у тому, що цього разу маємо справу з текстами польських аматорів чи письменників-початківців. Натомість тексти для Соляриса приготували знані російськомовні автори. Як показали себе наші на тлі представників Сходу?

Антологія Соляриса як ціле є досить посередньою, але це по виходу середньою, яку дуже занижують тексти Андрія Бєляніна (помірне перенесення Геральта та Єннефері у сучасні часи) і Сергія Легези (банальне і слабо виконане перенесення у гру). Частина текстів пристойна, але тільки натхнена роботами Сапковського (чергове оповідання Володимира Висильєва з циклу про Відьмака з Великого Києва чи – навіть файне – чергове перенесення у близькі нам часи пера Олександра Золотька).

З дуже «сапковських» оповідань заслуговує уваги «Веселий, простодушний, безсердечний» Володимира Аренєва – дія відбувається через кількасот літ після смерті Геральта, а натхнене Пітером Пеном. Перлиною збірки є «Лютня і таке інше» Марії Галіної – дуже жіноче, на позір далеке від стилю Сапка, але заразом дуже відьмацьке. Галіна, пишучи «по-своєму», найліпше передала дух оригіналу.

А зараз, як показали себе польські аматори на тлі російських і українських професіоналів. Конкурс НФ виграв Пйотр Єдлінський; Акурат про нього сказати «аматор» то замало, а «професіонал» – забагато. Раніше він дещо створив для всесвіту Метро-2033. Його оповідання – «Край чудес» – опубліковано в грудневому номері «Нової Фантастики».

Так рекламує його текст представник редакції на форумі **katedry.nast**:

> *Конкурувати з текстами Анджея Сапковського, особливо оповіданнями, одними з найліпших в історії польської фантастики взагалі, то виклик, котрий для більшості може видатися щонайменше, хм, абсурдним, самогубним і шаленим. Єдлінський виходить з того зі щитом, малюючи дуже «сапковську» історію зі захоплюючою фабулою, виразними героями і недурним, радше гірким, ніж солодким посланням. Розсіяне по тексту підморгування любителям прози А.С. надає додаткового смаку, що орнаментує читання. Заслужене гран-прі!*

Признаю, що маю дещо інші відчуття. Пйотр Єдлінський направду приклався до мовного шару – його мова чи не більш «сапковська», ніж та, котрою послуговується сам А.С. А може навіть занадто «сапковська». Творець Відьмака застосовував делікатну архаїзацію, помішану зі сучасною науковою мовою. Пйотр Єдлінський – таке склалося враження, я не лічив – вплів ще більше слів, як архаїчних, так і «новочасних». Але не на якомусь разючому рівні. Авторові вдалося також добре передати товариське почуття гумору Сапковського.

Натомість складається враження, що зосередившись на красномовному письмі, він забув про інші необхідні елементи, тобто про фабулу і героїв. Дія попросту слимакова. Маємо довгі описи, довгі фрагменти з праці Яскора (Любистка), діалоги, котрі дають змогу продемонструвати мову, але поза тим вносять небагато. Оповідання побудоване виразно по-сапковському: заворушення у місті, проблема – пропозиція, від якої не можна відмовитися (очевидно розправа з потворою), моральні дилеми Геральта. Більше нічого.

Під час читання мені спав на думку академічний живопис – чудовий технічно, але без серця, без душі.

Після прочитання замислився: певно, такі були вподобання журі; оцінили непогану імітацію, а серед нижче оцінених, може, були твори, написані менш «по-сапковському», зате які щось привносили. Тому я купив наступний номер НФ, в котрому було оповідання Пшемислава Гуля «Урок самотності». Боже… Проте спочатку реклама з уже згаданого форуму **katedry.nast**:

> *В оповіданні, окрім виразних героїв, невимушеного гумору, гіркого дотепу, є також щось, що в текстах А.С. отримало лише згадку. Ті, хто хотів дізнатися більше про битву на Пагорбі Чотирнадцяти, зараз мають на те шанс.*

Це оповідання представляє рівень фанфіків і націлене на ностальгічних читачів. Дочитав до кінця тільки для того, щоби написати цю нотатку, – інакше на половині послав би до диявола.

Шкода, що в НФ не підкреслили фрагменти з виразністю героїв, невимушеним гумором і гірким дотепом – якось мене це оминуло. Зазначу, дотеп був, але вельми інфантильний.

Зрештою, може бути, таким був намір автора – написати Відьмака для «бурси». І може навіть, що в такому вигляді йому це вдалося – з огляду на вік не мені це оцінювати. Відвадили мене від тої «праці» нескінченне кепкування підлітків та довженний герець зі Шелоб'ю – чи якимось її кузеном. Коротесенькі абзаци на великих сторінках НФ – через них твір видається хаотичним.

Чи щось мене спонукало до рефлексії? Так, смолоскип зроблений із кістки – цікаво, чи автор колись пробував підпалити кістку? Бо я так – забрав колись у пса гомілкову кістку, щоби він не подавився, і кинув у піч. Наступного дня витяг незгорілу. Але хто магу заборонить – як захоче, то навіть камінь смолоскипом зробить.

І ще на кінець, хтось повинен звернути увагу зарівно, як автора, так і редактора НФ, що бібліотеку не можуть «посідати» гриби, щури і миші. Я знаю, що це слово нещодавно зробило дивовижну кар'єру – на одній з поліцейських сторінок прочитав навіть, що засуджений «посідав чинну заборону на керування транспортом». Але ця хиба не привід засмічувати мову в літературному часопису.

Підсумовуючи, у двобої з росіянами й українцями наразі наші на щиті. Подивимося на наступні оповідання (вже повідомлено, що наступне буде в лютневому номері НФ).

Оцінки:

- Пйотр Єдлінський, *«Край чудес»* – **6/10**;
- Пшемислав Гуль, *«Урок самотності»* – **4/10**.

Автор: Павел М. (seczytam.blogspot.com)

Кон'юнкція з дійсністю

Endriaga

Оригінально публікація на ЖЖ від 06.01.2020.

> *Ти відьмак анахронічний, а я відьмак новочасний, який іде в ногу із духом часу. Тому ти скоро будеш без роботи, а я процвітатиму. Стриг, виверн, ендріаг і вовкулаків скоро зовсім не буде на світі. А сучі сини будуть завжди.*

Кодрінгер, «Час погорди» у перекладі С. Легези.

Як відомо уважному читачеві, Сапковський не з тих авторів, що вигадують реалії свого світу. Все – від імені легендарного ірландського верховного короля, даного імператору Нільфгарду, до фантастичних істот – все запозичене з нашої реальності. Відьмацька сага є компіляцією неперсічних енциклопедичних знань корифея східноєвропейського фентезі.

Саме тому я вперто шукав джерело назви членистоногого, що стало таким знайомим гравцям у відеоігрову серію The Witcher. І, здається, таки знайшов! Ендріагус – це ім’я потвори, що була здолана Амадісом Гальським, лицарем Зеленого меча.

Лускато-кудлата червоноока смердюча виюча крилата потвора жила на Чортовому острові. Нині таку назву носить не один острів. Проте навряд автор середньовічного іспанського роману про валлійського лицаря мав на увазі конкретне та реальне місце.

Саме звитягою цього героя захоплювався навіть більш славетний за свого кумира Дон Кіхот! Саме в устах Кіхота ім’я потвори перетворилось на загальну назву та набуло множини. В російських текстах «Хитромудрого ідальго Дона Кіхота з Ламанчі» мені зустрічалися згадки

про ***андріаків***. А от в українському вони були адаптовані до народних песиголовців і драконів. Ну, цілком в дусі решти українських перекладів фентезі…

Старий добрий упир

Оригінально публікація на ЖЖ від 20.05.2021.

У Еміеля Регіса Рогеллека Терзіефф-Годфроя, вищого вампіра, з яким читач зустрічається у «Хрещенні вогнем», а гравці у третю частину відеоігрової серії «Відьмак» — в доповненні «Кров і вино», є реальний прототип.

Це французький теле- та кіноактор Реж*и*с Ле Роеллек (Régis Le Rohellec).

А що сталось із французьким іменем реальної людини пояснить наступний уривок інтерв'ю з А. Сапковським.

> ***А. С.:*** *А з якого дива — і це ще одна вкрай огидна манера Вайсброта — він англіфікує тексти! Іноземні власні назви в нього виходять англійськими! Італійські — німецькими!*
> ***Т. Г.:*** *Ага, або французьке слово читає по-німецькому — таке теж було.*
> ***А. С.:*** *За яким правом він це міняє? Я знаю, що це складно, адже кирилиця мусить передавати фонетику, але Боже ж ти мій! Щось виразно французьке неможна переробляти в німецьке! Неможна "і" міняти на "ай"!*
> ***Т. Г.:*** *…а таких прикладів повно.*

Із розмови з Анджеєм Сапковським про переклади його творів на російську мову.

Update: Український перекладач Сергій Легеза, до речі, робить абсолютно те саме: Ґізельгер став Ґіселером, Режис Роеллек — Регісом Рогеллеком; вгадати читання ірландських імен навіть не намагався: Фельтьярна, Тиршах спотворені до невпізнання.

Еволюція перекладу Легези

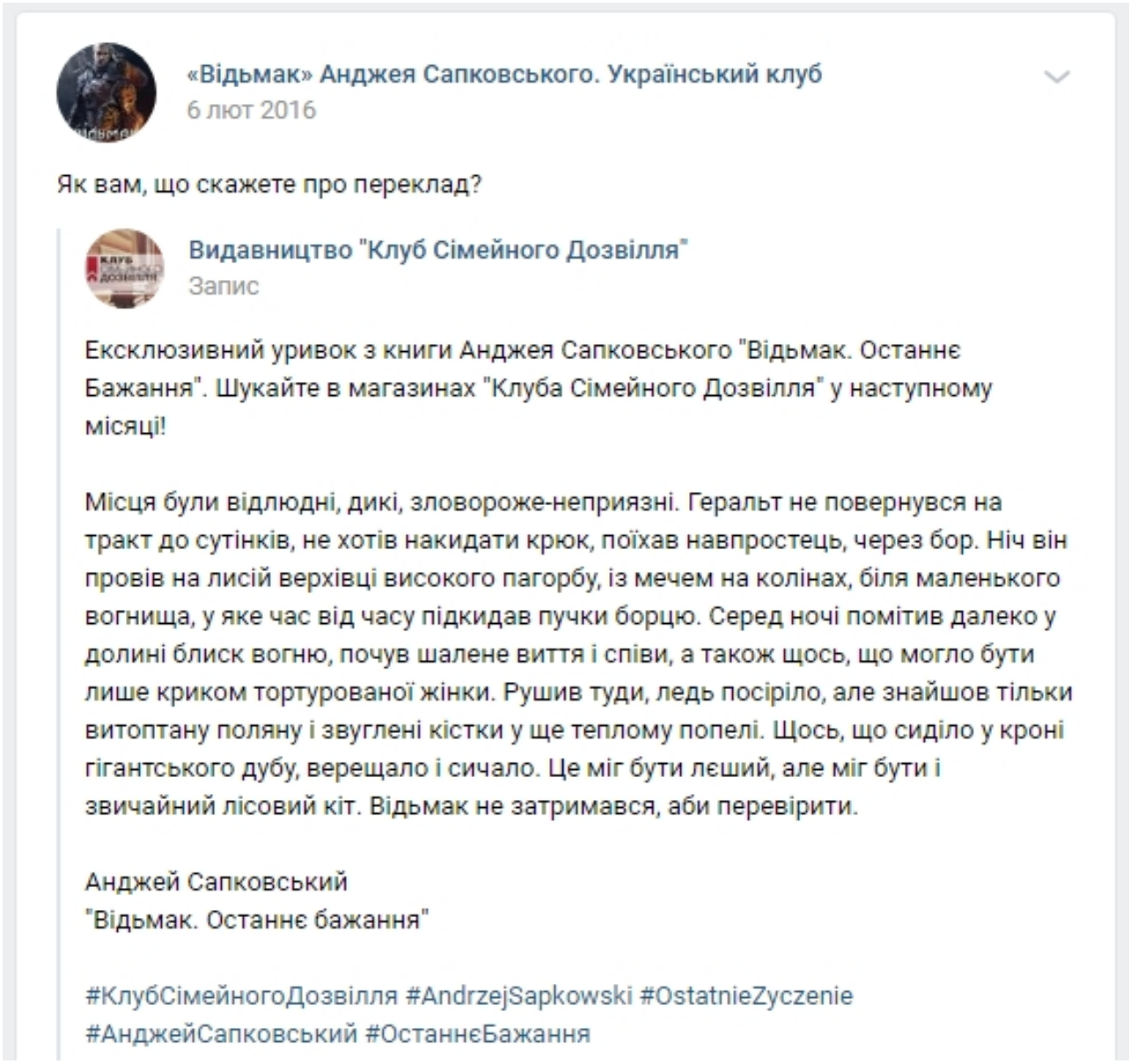
Оригінально публікація на ЖЖ від 06.01.2020.

З нагоди видання у Росії антології «Пазорі й ікла» у перекладі українця Сергія Легези я короткочасно повернуся цим дописом до старої теми, з якої колись розпочався мій блог, а саме до критики українського перекладу Відьмацької саги.

Думаю, цікаво буде порівняти тизер-уривок, що колись викинули в соцмережі на етапі підготовки першої книжки циклу, та текст, який ми потім отримали на папері.

Уривок в один абзац є III розділом оповідання «Дещиця істини» зі збірки «Останнє бажання».

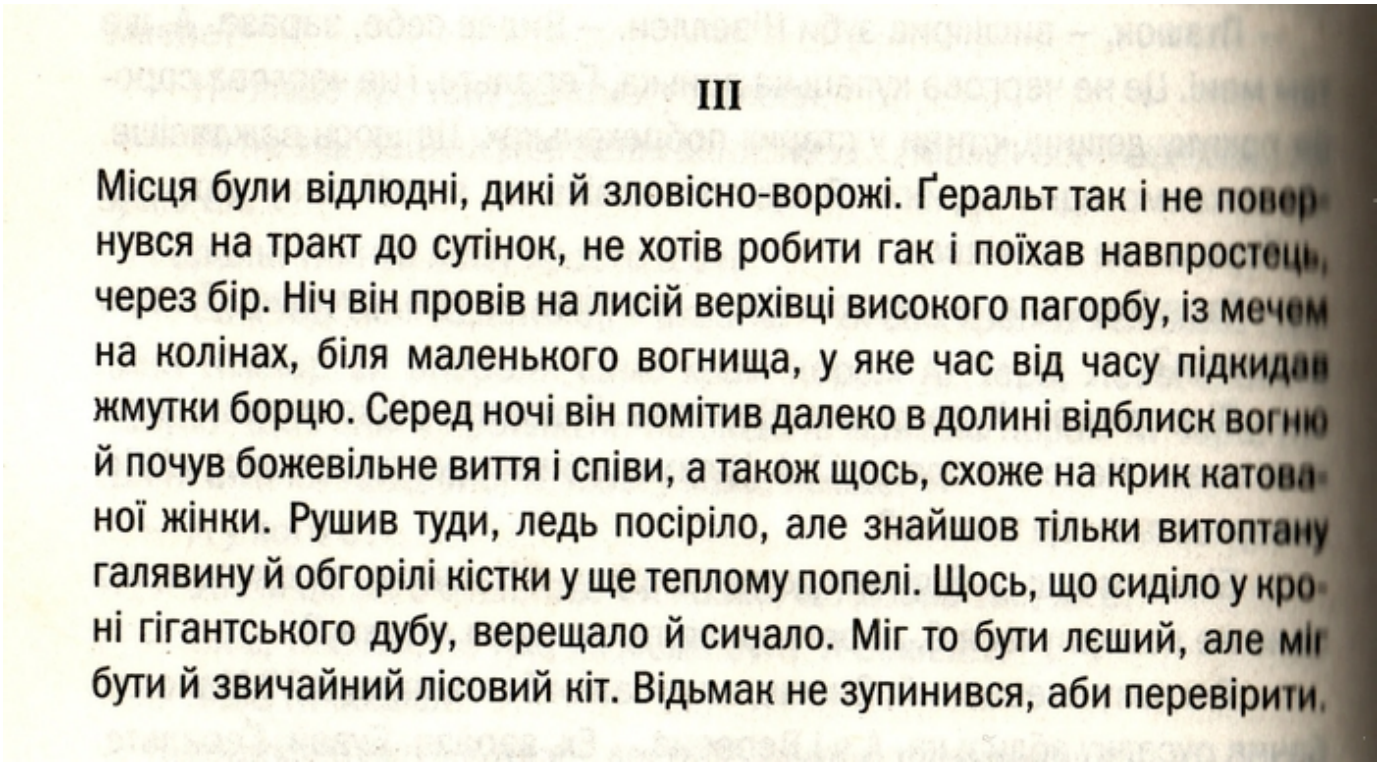
Тизер

Місця були відлюдні, дикі, зловороже-неприязні. Геральт не повернувся на тракт до сутінків, не хотів накидати крюк, поїхав навпростець, через бор. Ніч він провів на лисій верхівці високого пагорбу, із мечем на колінах, біля маленького вогнища, у яке час від часу підкидав

пучки борцю. Серед ночі помітив далеко у долині блиск вогню, почув шалене виття і співи, а також щось, що могло бути лише криком тортурованої жінки. Рушив туди, ледь посіріло, але знайшов тільки витоптану поляну і звуглені кістки у ще теплому попелі. Щось, що сиділо у кроні гігантського дубу, верещало і сичало. Це міг бути лєший, але міг бути і звичайний лісовий кіт. Відьмак не затримався, аби перевірити.

Остаточний варіант

III

Місця були відлюдні, дикі й зловісно-ворожі. Ґеральт так і не повернувся на тракт до сутінок, не хотів робити гак і поїхав навпростець, через бір. Ніч він провів на лисій верхівці високого пагорбу, із мечем на колінах, біля маленького вогнища, у яке час від часу підкидав жмутки борцю. Серед ночі він помітив далеко в долині відблиск вогню й почув божевільне виття і співи, а також щось, схоже на крик катованої жінки. Рушив туди, ледь посіріло, але знайшов тільки витоптану галявину й обгорілі кістки у ще теплому попелі. Щось, що сиділо у кроні гігантського дубу, верещало й сичало. Міг то бути лєший, але міг бути й звичайний лісовий кіт. Відьмак не зупинився, аби перевірити.

Місця були відлюдні, дикі й зловісно-ворожі. Ґеральт так і не повернувся на тракт до сутінок, не хотів роботи гак і поїхав навпростець, через бір. Ніч він провів на лисій верхівці високого пагорбу, із мечем на колінах, біля маленького вогнища, у яке час від часу підкидав жмутки борцю. Серед ночі він помітив далеко в долині відблиск вогню й почув божевільне виття і співи, а також щось, схоже на крик катованої жінки. Рушив туди, ледь посіріло, але знайшов тільки витоптану галявину й обгорілі кістки у ще теплому попелі. Щось, що сиділо у кроні гігантського дубу, верещало й сичало. Міг то бути лєший, але міг бути й звичайний лісовий кіт. Відьмак не зупинився, аби перевірити.

Оригінал

Okolica była odludna, dzika, złowrogo nieprzyjazna. Geralt nie wrócił na trakt przed zmierzchem, nie chciał nadkładać drogi, pojechał na skróty, przez bór. Noc spędził na łysym szczycie wysokiego wzgórza, z mieczem na kolanach, przy maleńkim ognisku, w które co jakiś czas wrzucał pęczki tojadu. W środku nocy dostrzegł daleko w dolinie blask ognia, usłyszał obłąkańcze wycia i śpiewy, a także coś, co mogło być tylko krzykiem torturowanej kobiety. Ruszył tam, ledwie zaświtało, ale odnalazł jedynie wydeptaną polanę i zwęglone kości w ciepłym jeszcze popiele. Coś, co siedziało w koronie olbrzymiego dębu, wrzeszczało i syczało. Mógł to być leszy, ale mógł też to być i zwykły żbik. Wiedźmin nie zatrzymał się, by sprawdzić.

Мій переклад

> *Місцина була відлюдна, дика, зловорожо неприязна. Геральт не вернув на тракт перед сумерком, не хотів накидати [собі зайвої] дороги, поїхав навпрост, через бір. Ніч зустрів на лисій верхівці високого згірка, з мечем на колінах при маленькому вогниську, в котре час від часу підкидав пучки тої. В середині ночі помітив далеко в долині блиск вогню, почув шалене виття й співи, а також щось, що могло бути тільки криком мордованої жінки. Він рушив туди, ледве засвітало, але знайшов лише витоптану поляну й звуглені кості в ще теплому попелі. Щось, що сиділо в кроні розлогого дуба, верещало й сичало. То міг бути лісун, але могла також бути і звичайна рись [прим. в оригіналі «лісовий кіт»]. Відьмак не затримався, аби дізнатись.*

Щиро вдячний літературному редакторові за зникнення із тексту хімічного елемента бор. На жаль, разом з тим аконіт так і не дістав української назви.

Хай там як, лексична злиденність Легези навряд поборна силами однієї редактури. Стверджуюсь у думці, що він таки найперш є російським перекладачем. Про що свідчить не тільки його слабке володіння українським словом, але й співвідношення його робіт для українського та російського ринків.

Відьмак між мов

Оригінально публікація на ЖЖ від 29.05.2016.

16 березня цього, 2016-го, року, через 23 роки після оригіналу та 20 років після російського перекладу, вийшло в світ українське видання перших двох книг про славнозвісного відьмака Геральта. Збірки оповідань «Останнє бажання» та «Меч призначення» переклав з польської фантастикознавець Сергій Легеза.

Я мав намір написати статтю розбір цього перекладу для журналу «Світ Фентезі». Але взявшись за саму тільки порівняльну таблицю власних назв, зрозумів, що об'єм завеликий для статті. Справу я досі не завершив, але хочу поділитися тим, що вже є. Звісно, це лише фанатські спекуляції та критиканство, але можливо, що комусь буде цікавий мій невеличкий доробок.

Робота Легези не перший переклад оповідань про світ Геральта з Ривії, який можна умовно назвати офіційним. До цього були публікації в українському літературному журналі «Всесвіт»: в 1990-му – оповідання «Відьмак», перекладене самим Миколою Рябчуком, в 1993-му – «Дорога, з якої нема вороття» від добродійки Орести Ткачук. Але ці переклади майже не залиши ніякого сліду в свідомості читацького загалу.

Усі два десятиліття Україна лишалась під омофором нині покійного російського перекладача Євгенія Вайсброта. У цьому проблема та в цьому причина особливої привабливості для нас запізнілого перекладу на українську. Читаючи російськомовну версію, людина, що мала можливість ознайомитись з польським оригіналом, помічала, що часто-густо стилістично мала справу з Вайсбротом, а не Сапковським. Прямий переклад з лексично близької нам мови мав відкрити для нас істинного пана Анджея та одночасно нагадати про багатство і різноманіття рідної мови.

Проте це не єдиний аспект, чому нам, читачам, вже багато років знайомим з сюжетом Саги, цікава ця робота Сергія Легези. Інший аспект був зумовлений не дистанцією між польською та російською чи українською мовами, а відсутністю в епоху малої розвиненості Інтернету людини серед перекладачів, рівної в своїх енциклопедичних знаннях майстру Сапковському. Саме про цей аспект я і піде далі мова.

Справа в тому, що в сучасну добу латинописні мови мають мерзотну практику знущатися над читачем: іншомовні слова пишуться в оригінальній орфографії, а їхнє звучання пропонується вгадати. Вважається, що Ваш рівень ерудиції достатній, аби не лише визначити мову за написанням, але й правильно прочитати слово. На жаль, часто такий комплімент на адресу споживача тексту невиправданий. На превеликий жаль, нерідко цього компліменту не гідні й професійні перекладачі. В нашому випадку негідним виявився той, хто став для нас першим містком до творчості пана Анджея, – Євгеній Вайсброт.

«…Вкрай огидна манера Вайсброта – він англіфікує тексти! Іноземні власні назви в нього виходять англійськими! Італійські – німецькими!» – обурювався Сапковський. *«Ага, або французьке слово читає по-німецьки – так теж було»* – погоджувалась з ним добродійка Тетяна Гладись, яка брала цитоване мною інтерв'ю. Тексти Анджея Сапковського сповнені невигаданих імен і власних назв з реального світу. Все це є «постмодерністськими» посиланнями, або простіше «пасхалками». Вирвані з контексту реальності та поміщені в «постмодерністське» фентезі вони є нетривіальною задачею для перекладача.

Чи впорався з цією задачею добродій Легеза? Як на мене, ні. І аби не бути голослівним, я пройдуся по тексту, послідовно аналізуючи власні назви (як вдалі передачі, так і не дуже), подекуди відкриваючи вам таємницю їхнього походження.

Перекладач / письменник	Текст
А. Сапковський	brama Powroźnicza
Є. Вайсброт	Канатчиковые ворота
С. Легеза	брама Линварів
М. Рябчук	Ланцюгова брама
Пропонований варіант	Кодільнича брама / Кодільницька брама

Powroźnik – кодільник, линвар, ремісник, що виготовляє кодоли, линви (канати). Кодільницькі цехи є ознакою великого міста та супутниками корабельництва.

Микола Рябчук, ймовірно, через незнання українського відповідника замінив канати на ланцюги.

У Сергія Легези ж, попри формальну вірність перекладу, присутня стилістична помилка: закінчення -ів характерне для радянської доби, а для середньовічної урбаністики природніша форма -ський. Приклади: проспект Тракторобудівників, станція метро Метробудівників; Коцарська, Римарська, Ковальська вулиці, Стадницький яр тощо.

Перекладач / письменник	Текст
А. Сапковський	Stary Narakort
Є. Вайсброт	Старая Преисподняя
С. Легеза	Старий Наракорт
М. Рябчук	Старий Наракорт
Пропонований варіант	Старий Наракорт

Це польська адаптація назви австралійського містечка Naracoorte, яке прославилось печерами та скам’янілими рештками викопних тварин.
Чомусь Євгеній Вайсброт вирішив перекласти цю назву, охарактеризувавши місто.

Перекладач / письменник	Текст
А. Сапковський	Pod Lisem
Є. Вайсброт	У Лиса
С. Легеза	Під Лисом
М. Рябчук	Лис
Пропонований варіант	Під лисом

З незрозумілих причин Вайсброт та Рябчук не стали перекладати прийменник Pod як «Під».

Очевидно, що в назві закладу мається на увазі просто звір, а тому немає причин писати загальну назву тварини з великої літери.

Перекладач / письменник	Текст
А. Сапковський	Wyzima
Є. Вайсброт	Вызима
С. Легеза	Визіма

М. Рябчук	Визима
Пропонований варіант	Визима / Визіма

За формою назва польська. Вірогідною є версія, що це спотворення польського слова wyzina. Аналогічне можна спостерігати на парі stolim / stolin (давньопольські форми слова «ісполин»). Слово wyz означає «виз» (риба з родини осетрових).

Назву можна передати нарочито як польську через І або як питому через И.

Назва міста прямо каже про його розташування в зоні нересту осетрових та наявність у прилеглої водойми виходу в море.

Перекладач / письменник	Текст
А. Сапковський	Rivia, rivski, Riv.
Є. Вайсброт	Ривия, ривский, ривянин (ривяне).
С. Легеза	Рівія, рівійський, рівієць.
М. Рябчук	Ривія, ривійський, ривієць.
Пропонований варіант	Ривія, ривський, ривин (риви).

Слово Rivia написане нарочито не по-польськи, адже в польській мові не використовується літера V, а м’яке P перейшло в Ж (rz). Іншомовне ri в варваризмах та іменах поляки читають твердо.

Передача Сергія Легези наслідує російську вимову та порушує чинний правопис, за яким в географічних назвах ri передається як ри, якщо те не перед голосною.

Всі три перекладача утворюють назву народу від країни, коли в оригіналі навпаки. Аналогії для наочності: болгарин, болгари, болгарський, Болгарія; Болівія, болівійський, болівієць.

Євгеній Вайсброт скористався більш архаїчним способом, аніж решта. Цей спосіб відомий сучаснику головно за біблійними народами: Самарія – самаряни. Наразі цей суфікс асоціюється більше з населеними пунктами, ніж з країнами: харків’яни, кияни, львів’яни тощо.

Перекладач / письменник	Текст
А. Сапковський	Treska
Є. Вайсброт	Чубчик
С. Легеза	Жмутик
М. Рябчук	Трешко

Пропонований варіант	Тросок

Це прізвисько буквально означає «пасмо», «кучер». Існує споріднене українське слово «тросок», що позначає смушок ягняти.

Вайсброт та Легеза передають прізвисько за суттю. Рябчук підбирає співзвучне ім'я Трешко, себто Терентій.

Перекладач / письменник	Текст
А. Сапковський	Velerad, grododzierżca
Є. Вайсброт	Велерад, ипат
С. Легеза	Велерад, бургомістр
М. Рябчук	Велерад, бургомістр
Пропонований варіант	Велерад, градоправитель

Попри нарочито непольське написання, ім'я є слов'янським та має прозору етимологію («вельми радий»).

Посада Велерада не є виборною, обраний же Легезою та Рябчуком бургомістр таким є. Також градоправителі та бургомістри зазвичай належали до різних станів: перші до аристократії, а другі до міщанства.

Велерад передусім є піклувальником за городищем як укріпленням, проте вірогідно, що його функції значно ширші, ніж у каштеляна, тобто включають упорядження і решти міста. Тому видається, що сучасним аналогом цієї посади в Україні є суміжник київський міський голова – голова КМДА, а у недалекому минулому – градоначальники Російської Імперії, що об'єднували функції губернатора та мера.

Обраний же Євгенієм Вайсбротом іпат є візантійським відповідником римського консула. Вдалий вибір з точки зору функцій, але недоречна заміна слов'янського слова іноземним.

Перекладач / письменник	Текст
А. Сапковський	Foltest, król, pan Temerii, Pontaru i Mahakamu.
Є. Вайсброт	Фольтест, король, владыка Темерии, Понтара и Махакама.
С. Легеза	Фольтест, король, владця Темерії, Понтару й Магакаму.
М. Рябчук	Фолтест, король, володар Темерії, Понтару та Магакаму

Пропонований варіант	Фольтест, король, пан / господар / государ Темерії, Понтару й Магакаму.

Ймовірно, ім’я Foltest є помилковим прочитанням німецького дієслова ſolteſt (в сучасному написанні solltest, а інфінітив sollen), яке значить «повинен». Пан Анджей Сапковський міг побачити це слово, гортаючи доволі старе німецьке видання, наприклад, «Трістана та Ізольди». Читається результат цієї «помилки» німецькою та польською однаково – Фольтест.

Також ім’я може бути адаптацією англійського слова fault («хиба»), але суфікс ступені порівняння -est застосовується до прикметників, а «фолт» є іменником.

Слова Temeria та Pontar романські. Каталонською та португальською temer значить «страх». Pontar же на венеційському говорі означає «прямувати», що цілком підходить для річки. Також «понтар» у остяко-самоїдів це володіння племінного князя.

Гори Mahakam у реальному світі є індонезійською рікою.

Є дивною гра зі словом від Сергія Легези, адже «пан» в значенні «государ» є цілком прийнятним. При бажанні можна було використати реальний україно-молдовський титул «господар».

Перекладач / письменник	Текст
А. Сапковський	Geralt z Rivii
Є. Вайсброт	Геральт из Ривии
С. Легеза	Ґеральт з Рівії
М. Рябчук	Геральт з Ривії
Пропонований варіант	Геральт із Ривії

Ґ-фетиш сучасної української мови є темою політичною.

Використання літери Ґ видається недоречним відхиленням від чинного правопису через наявність в літературному циклі імен, наприклад, голландського походження (в голландській мові G читається «на білоруський манір»). Врахування цього фактору створить непослідовність, яка може заплутати допитливого читача, а ігнорування – спотворення.

В романі «Хрещення вогнем» присутній натяк на реальне звучання імені протагоніста. «Geralt Roger Eryk du Haute-Bellegarde» – таким вигаданим іменем просить називати себе молодий Геральт. Всі компоненти цього імені є французькими, хоч і з певними фірмовими для Сапковського спотвореннями. Українською мовою це можна записати наступним чином: Жераль Роже Ерик дю От-Бельгард. Тобто збереження польського Ґ в непольському імені Геральта не є необхідністю. Адже це спотворення жодним чином не краще за українське, коли мова про україномовний текст. З іншого боку спільнота ніколи не прийме кардинальне виправлення Ґеральта на Жераля.

Щодо Z: в українській мові присутнє чергування зі/з/зі, і використання прийменника «із» дозволяє уникнути одзвінчення Т.

Перекладач / письменник	Текст
А. Сапковський	Adda, strzyga
Є. Вайсброт	Адда, упыриха
С. Легеза	Адда, стриґа
М. Рябчук	Адда, упириця
Пропонований варіант	Адда, стрига

Існує щонайменше дві річки з таким ім’ям і один англосаксонський король.

Вайсброт та Рябчук підмінили назву сілезької потвори на більш звичну для себе. Легеза ж передає її непослідовно: адаптуючи польське rzy (читається жи), залишає польське g. Логічніше адаптувати слово повністю, особливо враховуючи наявність співзвучного українського слова.

Перекладач / письменник	Текст
А. Сапковський	Vizimir
Є. Вайсброт	Визимир
С. Легеза	Визімір
М. Рябчук	Візимир
Пропонований варіант	Визимир

Vizimir є формою назви колись слов’янського міста Wismar, що в Німеччині, та просто венедське ім’я. Традиційно такі імена передаються з кінцевим -мир, незалежно від етимології. Решту I пропонується передати, як у питомому (давно запозиченому) слові.

Перекладач / письменник	Текст
А. Сапковський	Novigrad
Є. Вайсброт	Новиград
С. Легеза	Новіград
М. Рябчук	Новоград

Пропонований варіант	Новиград

Новіград це місто в Хорватії. Хорватська мова не розрізняє звуки і/и, а м’якість приголосного позначається явно за допомогою J. Український правопис вимагає передачі в югославських назвах І як И.

Сподіваюся, що я ще повернуся до аналізу перекладів та таки створю довідник власних назв Саги. Дякую за увагу.